

DUBROVAČKE I MLETAČKE PRIPREME PRED RAZGRANIČENJE 1699. GODINE

Težnja za mirom pratila je cijeli inače veoma surovi Petnaestogodišnji rat (1683. odnosno 1684. do 1699.). Odmah nakon njegove druge godine sa Austrijom i prve sa Venecijom (1685.) mir je najprije ponudio neki Ahmed-čelebija, bivši austrijski rob, a zatim tri godine nakon toga (1688. i 1689.) i službeni Portin tumač Alessandro Scarlatti Maurocordato (Aleksandar Skarlati Maurokordato)¹⁾ uz nekog Zulfikar-pašu, ali obe su te ponude ostale samo pokušaji; ova druga je čak ocijenjena kao ratna varka u Beču i Veneciji.²⁾ Nedugo iza toga (1691.) u Beču se neko vrijeme, putujući prema Carigradu, zadržao sa svojom »polijepom ženom« (assai bella) engleski ambasador na Porti, William Husey (Viljem Husej),³⁾ da se, po nalogu svoga suverena, Vi-

¹⁾ Maurocordato Scarlatti Alessandro, pisac, diplomat i ljekar (1636-1709.). Potiče iz ugledne fanariotske porodice sa otoka Hiosa, što je bila porijeklom iz Gjenove. Do 1679. godine ljekar i predavač u Carigradu, a zatim stupa u tursku službu (glavni tumač). U toku Petnaestogodišnjega rata bio je u samom centru zbivanja, pa se zato njegovo ime neprestano pominje i u poslovima što se tiču Bosne i Hercegovine, kako svjedoče dubrovački dokumenti (ASMM i Lettere o commissioni di Levante, XLIV, XLV, XLVI). Objavio je »*Instrumentum pneumaticum circulandi sanguinis, sive do motu et usu pulmonum*«, Bologna 1664., »*Stato dell' Impero ottomano*«, 1696., pa »*Istoria sacra*«, Bucarest, 1716. U rukopisu su mu ostali »*Istoria dei Romani*« (1861. u atinskoj biblioteci), »*Miscellanaea di filosofia e di lettere familiari*«, »*Precetti di diritto civile*«, pa napokon prevod na turski Blaewog djela »Atlanta«.

— En. it., XXII — E. Legrand, *Genealogie des Maurocordato*, Paris, 1896. — E. Driault i M. Lhertier, *Historia diplomatique de la Grece (1821-1878.)*, Paris, 1925. — Lujigi Ferdinando Marsigali, *Autobiografia di L. F. Marsigli messa in luce nel II centenario della morte di lui del comitato marsiliano, a cura di Emilio Lovarini*, Bologna, 1930., 203. (primjerak u ANU BiH-u) — Pietro Garzoni, *Istoria della Repubblica di Venezia in tempo della sacra lega contro Maometto IV, e tre suoi successori, gran sultani de' Turchi*, Venezia, 1720. (primjerak u zadarskoj Naučnoj biblioteci), I, 39. — 810. — Ešref Kovačević, *Granice Bosanskoga pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkoga mira*, Sarajevo, 1973. (uglavnom po turskim izvorima), 40-63. — Joseph Tournefort, *Relation d'un voyage au Levant...*, Paris, 1717.

²⁾ P. Garzoni, o. a, 138. Bilo bi veoma korisno utvrditi izvore ovoga mletačkoga kroničara i šefa zvaničnog arhiva Republike Venecije zbog dubljeg ulazjenja u smisao ovih mirovnih inicijativa.

³⁾ Historijski arhiv u Dubrovniku (ubuduće HAD), Prepiska, XVII-53. 1937., 16., 22. VI 1691. Pismo ovoga diplomate Dubrovačkoj Republici. Vidi sliku br. 1. — L. F. Marsigli, o. c. 133. — P. Garzoni, o. c., I, 1, 411.

ljema Oranskoga III⁴⁾ — »obavijesti koliko treba uraditi na Porti u tako važnim pregovorima«,⁵⁾ pa je zbog toga s transilvanskoga fronta bio povučen 33-godišnji oficir i diplomata Luigi Ferdinanda Masigli ili Marsili (Lujigij Ferdinand Marsilji ili Marsili),⁶⁾ da, tobože kao sekretar te engleske misije, ispita mogućnost sklapanja mira s Turcima. Iako tome spretnom, obrazovanom i inteligentnom Bolonjezu u austrijskoj službi ovo nije bio prvi zadatak te vrste, i on se u Beč vratio neobavljena posla.⁷⁾ Ispitivanje je prekinula Husejeva smrt, koga je, po Marsiljiju, mogao zamijeniti — »stari engleski poslanik Trumbal«, ali ga njegov suveren nije htio imenovati zbog sumnje — »što je imaše da bi on bio previše Francuz« nego je uputio Williama Herborta (Viljema Herborta). Pošto je 1692. i on umro u Beogradu, iz Londona je bio upućen novi, treći poslanik, Wiliam Paget (Viljem Pedžet), koji je trebao da nastavi tamo gdje su dva njegova prethodnika bila stala.⁸⁾ Čim je ovaj nesumnjivo veoma uporni i sposobni diplomata stigao na Portu 1693. godine, zatražio je prijem kod velikoga vezira, ali audijenciju nije dobio zbog smjene na tom visokom položaju. Međutim, to ga nije omelo da i u narednim godinama (1694. i 1697.) i dalje radi na ovom poslu — »od najveće važnosti (di sommo rilievo) sve dok nije ovo važno pitanje — na temelju ovlaštenja dvorskoga kancelara u

4) William Oranski (1650-1702.) bio je najprije grof nasuanski i namjesnik Ujedinjene Nizozemske, a zatim, od 1689. godine, engleski, škotski i irski kralj.

5) L. F. Marsigli, o. c., 131., 133.

6) Hamdija Hajdarhodžić, *Lujigij Ferdinand Marsilji i jugoslovenske zemlje od 1679-1684.*, Anali Husrev-begove biblioteke, VII-VIII, Sarajevo, 1982., 241. (odlomak obimnijeg rada, što čeka na štampanje u sarajevskom »Masleši«). — Biblioteca universitaria di Bologna, Manoscritti di Luigi Ferdinando Marsigli (ubuduće BUB, MM) — Grga Novak, *Borba Dubrovnika za slobodu 1683-1699.*, Rad JAZU, 1935., 253. — Ludovico Frati, *Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili, conservati nella Biblioteca universitaria di Bologna*, Firenze, 1928. — Stjepan Beigl, *Spisi grofa Marsiljija (Marsigli) u sveučilišnoj biblioteci u Bolonji (Bologna)*, Glasnik Zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini, 1901. Polihistor Luigi Ferdinando Marsigli (1658- 1730.) s našim krajima je prvi put došao u dodir 1679. godine i to kao član svite mletačkoga ambasadora Pietra Civranija (Pietro Civrani), koji je odlazio na svoju dužnost u Carigrad. Od te godine do 1702. ili 1703., kada je definitivno napustio Balkan kao visoki oficir austrijske armije od posebnog povjerenja, prikupio je veliku i dragocjenu graglu, pored ostaloga, i o Bosni i Hercegovini, što je nezaobilazna ne samo za proučavanje onih događaja u kojima je on učestvovao u tome razdoblju nego i inače (naučna istraživanja u oblasti kartografije, prirodnih pojava, arheoloških nalazišta, itd). Ta ga gragla svrstava u pionire naučnog istraživanja kod nas, a čuva se u Univerzitetskoj biblioteci u Bolognji. Nije, dakle, u pravu Novak kada tvrdi da je A. S. Maurokordato bio najobrazovaniji među pregovaračima u Sremskim Karlovcima.

7) L. F. Marsigli, o. c., 133-165. U jednom poglavlju svoje Autobiografije ovaj Bolonjez nam je ostavio iscrpno sjećanje na tu svoju misiju u Carigradu, ali je umro prije nego je izvršio posljednju redakciju toga spisa, pa ga zato valja upoređivati sa zastavštinom u Univerzitetskoj biblioteci.

8) Ibidem, 156, 163, 209, 257. Osim Husejeve smrti, ovaj austrijski emisar među razloge svoga neuspjeha svrstava i odluku tadašnjega velikoga vezira o smjeni svih onih što su bili skloni miru. Za Herborta kaže da je u Beograd stigao sa iluzijom da može — »lijepim riječima navesti Turke na mir« i zato se morao povući na svojoj lagji na neki sporedni rukavac Dunava i tu je, razočaran, umro. S Pedžetom se Marsilji kasnije bio sukobio i to tako oštro da ga je ovaj optužio velikom veziru i tražio njegovo pogubljenje.

Beču, grofa Kinskoga⁹⁾ — ponovo iznio pred tadašnjega velikoga vezira, Amdža Husejin-pašu Čuprilica,¹⁰⁾ u jednom podužem razgovoru 25. XII 1697., izazivši mu svoje čuđenje što engleski kralj nije dobio odgovor na svoj predlog iz 1693. o posredništvu među zaraćenim stranama.¹¹⁾ Četiri dana iza toga razgovora Pedžeta je k sebi pozvao Maurokordato i obavijestio, da će veliki vezir odgovoriti na osnovu načela — »uti possidetis, ita possideatis« (što se steklo, zadržati), jer Turska, mada je mnogo izgubila, ne traži ništa osim Transilvanije.¹²⁾ Bez obzira što je smatrao da se to ne može postići i što se, dakle, na tome ne mogu graditi pregovori, Pedžet je ipak prihvatio ovu načelnu vezirovu ponudu institirajući na boljim rješenjima. Zato mu je nekoliko dana iza toga (2. I 1698.) dostavljeno nekoliko novih predloga i pojedinosti, koji su predviđali demoliranje Petrovaradina,¹³⁾ Osijeka¹⁴⁾ i nekih drugih, manjih utvrđenja, ali je ovaj engleski diplomat i to odbacio kada mu je 10. I 1698. saopćena konačna odluka o tome iz divana. Zato je Maurokordato zatražio predlog kojim bi bio zadovoljan austrijski car Leopold I¹⁵⁾ obećavši pismeni odgovor.¹⁶⁾ Po Carlu Ruzziniju (Karlo Rucini), mletačkom ambasadoru u Beču, Pedžet je tom prilikom u ovu austrijsku prijestolnicu pisao da bi Turci, ustvari, bili zadovoljni, osim Transilvanije, još i demoliranjem Titela, Petrovaradina, pa evakuacijom Iloka,¹⁷⁾ Požege¹⁸⁾ i tvrđave na Uni.¹⁹⁾ Izgleda da je tako pronađena od-

⁹⁾ P. Garzoni, o. c., I, 446., 490, 520. — L. F. Marsigli, o. c., 254.

¹⁰⁾ HAD, Prepiska, XVII — 37. 1784/a, 89., 10. II 1698. — E. Kovačević u navedenom djelu na nekoliko mjesta.

¹¹⁾ Kao bilješka br. 8.

¹²⁾ P. Garzoni, o. c., I, 242, 769. Osim detalja o zauzimanju Transilvanije, ovaj onovremeni kroničar donosi i osnovu za pregovore. Odlučilo se da — »bude zadržano ono što je zauzeto, ali uz izuzetak da iz tvrgjava Transilvanije izagju austrijske milicije i da se provincija vrati u prvobitno stanje pod nadzorom oba Carstva; Titel i Petrovaradin treba da budu demolirani; Ilok, Požega, Brod, pa utvrde na rijeci Uni evakuirani; u Temišvaru granica bi trebalo da bude između rijeke Moroša i Tamiša. A što se Poljske tiče, njena će vojska otići iz Moldavije i Kamenijec demoliran; sa Venecijom će se zaključiti mir na osnovu zadržavanja zauzetoga.«

¹³⁾ Milivoj Nikolić, *Petrovaradin*, Vojna enc., VI, 755. Austrijanci su ovaj grad zauzeli prije jula 1688. i odmah ga stali utvrđivati.

¹⁴⁾ *Osijek*, Voj. enc., VI, 567. Turci su Osijek napustili 19. IX 1687. — L. F. Marsigli, o. c., 257. — Archivio di Stato di Venezia (ubuduće ASV) Disparci di Germania, filza 178., str. 661., 23. I 1698.

¹⁵⁾ P. Garzoni, o. c., I, 769. — ASV, kao u prethodnoj bilješci. — Treba podvući da Garzoni (Garconi) gotovo sve svoje izlaganje o pripremama za razgraničavanje crpi iz navedene serije u mletačkom Arhivu, kako sam imao prilike da se uvjerim upoređujući te dokumente sa njegovim tekstom. BILO BI ZATO KORISNO TAJ NJEGOV TEKST PREVESTI I VEZATI ZA TE DOKUMENTE PA OBJAVITI, JER DONOSI ČITAV NIZ ZNAČAJNIH VIJESTI I O BOSNI I HERCEGOVINI.

¹⁶⁾ Ibidem.

¹⁷⁾ Vladimir Blašković, *Ilok*, Enc. Jug., IV, 345. — ASV, kao gore.

¹⁸⁾ Vladimir Blašković, *Slavonska Požega*, Enc. Jug., VII, 225. — ASV, kao gore.

¹⁹⁾ Vidi bilješku br. 12. — BUB, MM. Mirsilji je Leopoldu I uputio velik broj različitih dokumenata i crteža, pa geografskih karata o terenu uz Unu, naročito o Bihaću i okolici, i to zbog upornog nastojanja da se to strateško područje dobije od Turaka. Tim povodom su Marsilji ili njegovi saradnici izradili jednu opširnu informaciju o značajnim begovima, što su imali utjecaja na poslove oko razgraničenja.

govarajuća formula za početak pregovora, jer je taj isti mletački diplomata pisao Senatu u Veneciji 3. II 1698. (pismo je upućeno 5. II 1698.)

— »kako se sa raznih strana od onih što dolaze iz Jedrena saznaje (a takvi se glasovi šire i danas), da je Porta sklona miru i da je zato pred tri dana iz Jedrena u Englesku upućen sekretar²⁰⁾ engleskoga ambasadora, milorda Pedžeta; on će putovati preko Njemačke, a od Beograda mu je pridodat jedan aga po imenu Mehmed-aga, kapidžibaša, koji mu iz toga grada mora omogućiti daljnje putovanje...«²¹⁾ Pa odmah iz toga dodaje podatak o smanjivanju turskih vojnih priprema prema Austriji i o naredbi velikoga vezira da mu bosanski paša Čose Halil-paša pošalje izvještaj o odnosima sa Venecijom.

Istovremeno kada u Veneciju iz Beča stižu te vijesti i to posredno, na samom izvoru, u Carigradu, boravi Luca Barca (Luka Barka), koji sa položaja dragomana neke zapodnoevropske ambasade šalje izvanredno zanimljive informacije u Kneževu palaču u Dubrovniku i to na temelju kontakata sa tadašnjim reis-efendijom Muhamedom, Maurokordatom, pa na temelju saznanja što su mu ih slali njegovi povjerioci u Jedreni, Sofiji i nekim drugim turskim gradovima.²²⁾ Tako je on, svega pet dana iza citiranoga mletačkoga ambasadora u Beču (10. II 1698.), započeo da puni svoja opširna pisma različitim novostima. Najprije je javio o prodoru austrijskih trupa do Sarajeva, što je izazvalo veliki strah u Carigradu,²³⁾ a zatim o inicijativi Pedžetevoj, koji je — »ponovo preduzeo korake kod ove vlade u pogledu ranijih predloga, tj. da svak uživa zauzeto i da za njegovo Veličanstvo granica s jedne strane bude rijeka Moroš, koja dotiče iz Transilvanije i ulijeva se u Tamiš, a Drava s rijekom Unom s druge strane«. Turci — »slušaju, ali se ne odlučuju prije nego sakupe informacije o pomenutim rije-

²⁰⁾ L. F. Marsigli, o. c., 146., 157, 160. Sekretar je bio Tomas Kok.

²¹⁾ ASV, Dispacci di Germania, filza 124., str. 561., 5. II 1698., filza 178., str. 110. i 111. — P. Garzoni, o. c., I, 767. — HAD, Prepiska, XVII — 37. 1784., 91., 5. III 1698. Neovisno od Pedžeta i Rucinija, dubrovački agent Luka Barka ističe da je taj Mahmud-aga, koji je bio selamagasi Fazli paše Čuprilića, velikoga vezira što je poginuo 1691., samo čovjek što prati ovoga diplomatu i nije pregovarač.

²²⁾ HAD, Prepiska, XVII — 37. 1784/a, 103., 22. III 1699. Barkin povjerljivi čovjek u Smirni je bio Ilija Kotlo, u Carigradu Frančesko Negri, a u Sofiji Gjorgjo Medini. Taj agent je u ostalom nizu vijesti naveo i one o Savi Vladislaviću, koji je petnaestak godina kasnije, po ulasku u rusku službu, bio začetnik bune protiv Turaka u Srbiji, Bosni i Hercegovini (njegovi ljudi su bili Pavle Arkuleo i Mihajlo Miloradović).

HAD, Lettere e commissioni di Levante, LXVI, 96., 12. III 1700. Za čudo, osim zahtjeva da se obnovi dubrovački han i to na istom mjestu gdje je bio i prije rata (Latinluk), drugih vijesti o spaljivanju Sarajeva u Dubrovniku nema. — HAD, Prepiska, XVII — 37. 1784/a, 89., 10. II 1698. i 91., 5. III 1698. Nakon zauzimanja Sarajeva, nekom Mustafa-paši je bilo naređeno da bude serasker u Bosni, a albanskoj miliciji da spriječi daljnje nadiranje austrijske vojske na tursko tlo, po obavještenjima Luke Barke. Sarajevski vaiz je optužio bogatoga trgovca Filipa Bernakovića da je bio — »kalauz« i da je on uveo neprijateljsku vojsku u grad, bez obzira što je on u to vrijeme bio u Dubrovniku. Zato ovaj izvještac dodaje da su ti tužitelji — »pašcad... što laju, ali se o njihovim riječima ne vodi računa«. Optuživali su i Dubrovčane da su pripremali 80 bajraka, da pomognu Austrijancima. — H. Hajdarhodžić, rukopis za štampu o Marsiliju donosi podatke o Bernakovićima (dva brata).

Slika br. 1. Engleski ambasador Husej obećava podršku Dubrovačkoj Republici i moli je da mu pomogne oko slanja i dobivanja službene pošte.

kama i krajevima, kojima one dominiraju...²⁴⁾ čuo je za vezirovu izjavu, koju smatra autentičnom, da se — »ovakvi predloži mogu slušati zbog neuspjeha protekle kampanje« i zato odmah dodaje — »i tako ja vjerujem da će ovo završiti slušanjem i neodlučnošću, ali Turci hoće da se kaže: slušajmo predloge, a Bog odlučuje o dobrom miru«.²⁵⁾ Ipak, u pozadini toga raspoloženja je želja naroda za mirom. Po onom što se u Carigradu govori, narod misli — »Ko neće mir što ga Bog hoće, iako on nije ni naš ukras ni naš spas!?«²⁶⁾ Veliki vezir to zna, ali i pored toga — »što se u njegovom ponašanju ogledaju poštenje, plemenitost, pa pored toga što on poznaje potrebe i slabosti Carevine, koji traže mir«, ipak se ovaj Kara Mustafin sestrić — »ne usuđuje predložiti ga, ni on ni drugi, znajući za sultanovu volju, a da on progovori, odmah bi i ministri prihvatili...«²⁷⁾ Sve je to, po Barci, podstaklo engleskoga kralja da preko Pedžetovog sekretara, koji mu je donio pismo iz Carigrada, stupi u vezu sa Leopoldom I kako bi saznao šta bi trebalo uraditi i kada se taj sekretar vrati, sastaje se predstavnici Austrije i Turske zbog pregovora o miru (demoliranje i razgraničenje).

Ipak, i pored toga što su Turci prihvatili posredništvo o sklapanju primirja na pet godina na osnovu stava da svak zadrži zauzeto, i pored istih podataka, koje je i Rucini dostavio Veneciji, da Turci traže Transilvaniju a Austrijanci na to ne pristaju i mjesto te oblasti nude Šebeš, Logoš i Petrovaradin sve do Osijeka s rijekom Dravom s jedne i rijekom Moroš s druge strane — pored svega toga Barka ipak ne vjeruje u to da će doći do sklapanja mira. On ocijenjuje da zainteresirane strane samo — »miješaju karte... zbog nekakva lukavstva kako bi dobili na vremenu i kako bi se i ove godine ostalo na odbrambenim položajima bez međusobnih napada«.²⁸⁾ Na takav zaključak ga navode naročito glasovi kako će Mlečani napustiti sve što su zauzeli i on zbog tih riječi gubi — »sve nade što se o ovom miru imaju«. Značajno je da u tim okolnostima ovaj dobro obaviješteni agent vladi u Dubrovniku preporučuje da bude — »uporna u dobrim odnosima i prijateljstvu sa muslimanima u krajevima vašega susjedstva«.²⁹⁾

Vlada, opet, sa svoje strane, teži da razbistri te još očigledno nejasne prilike na Porti, pa od Barke traži da joj javi — »u kakvom su stanju ratne pripreme, šta se planira na jednoj a šta na drugoj strani, ima li izgleda da bi se moglo zaključivati kako je, završena pomenuta (protekla-HH) kampanja... i na koji način, a sve zbog potpunoga izvještavanja ne propuštajući da nam javite ni to hoće li Pedžet slijediti Dvor ili će se zadržati u Carigradu...«³⁰⁾

Barka je odgovorio da je veliki vezir prihvatio posredništvo — »pošto je Dvor pokazao veoma veliku želju za mirom«,³¹⁾ pa je zato,

²⁴⁾ HAD, Prepiska, XVII-37. 1784/a, 89., 10. II 1698.

²⁵⁾ Ibidem.

²⁶⁾ Ibidem, a zatim 90., 10. II 1698. i 93., 1. V 1698.

²⁷⁾ Ibidem, 89., 10. II 1698.

²⁸⁾ Ibidem, 93., 1. V 1698.

²⁹⁾ Ibidem, 95., bez datuma, ali vjerovatno 30. V 1698.

³⁰⁾ HAD, Lettere e commissioni di Levante, LXVI, 59., 24. V 1698.

³¹⁾ HAD, Prepiska, XVII-37. 1784/a, 96., 30. V 1698.

nakon sultanova odobrenja, u Beč ponovo (20. V 1698.) upućen sekretar engleskoga poslanstva zbog daljnjih pregovora. Sada se čeka njegov povratak nakon 20 dana — »s velikom nadom na ovom Dvoru u pogledu zaključenja primirja«. Osim toga upućen je i jedan poslanik austrijskom caru zbog pregovora o vraćanju i demoliranju utvrda na granici. Pronose se glasovi da će pomenuti sekretar — »donijeti od toga cara uputstvo dvojici ambasadora (engleskom i holandskom) o mirovnim pregovorima«. ³²⁾ A desetak dana nakon svih tih vijesti jednim pismom ih je dopunio i podupro informacijom o beogradskom seraskeru, koji je bio sakupio veliku vojsku pješaka i konjanika, ali mu je iz Carigrada stigla naredba da ostane po strani i u odbrani — »bez ikakva pokušaja«. ³³⁾ Ovdje treba naročito podvući da će baš na to područje toga seraskera otići pomenuti sekretar engleskoga ambasadora, kada se vrati iz Beča — »da se pridruži gospodi ambasadorima i turskim delegatima zbog konferiranja o miru«. ³⁴⁾ Tamo su za tu gospodu bili pripremljeni tapicirani šatori i sve ostalo, ali taj diplomatski kor ipak troši mnogo iznad toga zbog velike pompe oko sebe.

Da istakne interese Dubrovačke Republike u tom momentu, Barka je u jednom razgovoru s Maurokordatom kazao, da je ona — »pala u toliku bijedu da nije u stanju ni uobičajeni harač davati, naročito ako ostane u mletačkom okruženju...« ³⁵⁾ Međutim, ovaj turski diplomata, iako je izjavljivao da su mu potrebe Republike na umu, nije htio u početku davati nikakve informacije o pregovorima, pa ni onda kada je Barka izjavio da bi Turci pokazali »niskost i slabost« ako bi napustili sve ono što im je u proteklom ratu bilo oteto. ³⁶⁾ Jasnije je o tome progovorio tek kada se počelo saznavati za imena pregovarača (raniji čehaja velikoga vezira, Ibrahim-paša i Maurokordato) i komesara za razgraničenja, ali i tad sasvim škrto — »Da, istina je, pregovara se o miru«, odbijajući da tome doda bilo kakvu pojedinost. ³⁷⁾

Sve do ovoga momenta vlada u Dubrovniku je bila veoma zadovoljna Barkom kao svojim izvještačem na ovom važnom punktu u Carigradu zbog njegove očigledne i odlične obavještenosti, koju je, uostalom, neprestano provjeravala na temelju drugih izvora, ³⁸⁾ pa mu je to svoje zadovoljstvo i posebno podvukla u jednom pismu. Megjutim u tom istom dokumentu ga je i oštro prekorila zbog neovlaštenog postupka predaje jednog memoranduma Portinom službenom predstavniku, u kome je iznio svoje vigenje dubrovačkih granica, jer to — »mo-

³²⁾ Ibidem.

³³⁾ Ibidem, 97., 10. VI 1698.

³⁴⁾ Ibidem.

³⁵⁾ Ibidem.

³⁶⁾ Ibidem.

³⁷⁾ Ibidem, 98., 26. VI 1698.

³⁸⁾ HAD, Prepiska, XVII — 18.1690. — 1691. i HAD, Prepiska, XVII — 27.172/b — 1729. i dr. Ta provjeravanja je vlada pretežno vršila na temelju obavještenja što su joj stizala iz Beča i Venecije (agenti Palacuolo i Kremona), ali to je bio samo dio mnoštva različitih podataka o ovom kompleksu iz mnogih centara tadašnje Evrope, naročito na Balkanu. — Vidi bilj. br. 41.

Slika br. 2. Jedna stranica memoranduma Luke Bara o granicama.

že donijeti više štete nego koristiti.³⁹⁾ Očigledno ga je tako upozoravala na mletačku prisutnost na tlu od Herceg Novoga do Neretve (Zupci — Trebinje — Popovo polje), kojom je presijecana veza sa turskim tržištem, pa na nastojanje da se ona i dalje održi i, ako bude moguće, učvrsti, što najbolje pokazuje jedan neuspjeli pokušaj iznenadnog i munjevitog zauzimanja Stoca⁴⁰⁾ pred sam kraj rata, pa da se ta važna strateška ta-

³⁹⁾ HAD, Isprave i akti, XVII — 64. 2051, 5, 2. IX 1675. Nakon okončanja sukoba s vladom zbog njene škrtosti u ovoj godini Barka je započeo slati veoma zanimljive vijesti, koje su velikim svojim dijelom odnose baš na Bosnu i Hercegovinu. One se nalaze u seriji HAD, Prepiska, XVII — 37. 1784. i 1784/a. Na broju 98 ove zadnje (26. VI 1698.) čuva se Barkin memorandum o svom viđenju dubrovačke granice, koji je on predao Maurokordatu.

On glasi u prevodu: »Država Dubrovnik, morska obala, ranije je graničila sa hercegovačkim sandžakom, a u ovom ratu Mlečani su zauzeli prolaze da onemoguće dodir sa otomanskim krajevima: na istoku su zauzeli Hercegnovi sa okolicom, a na zapadu Gabelu, također sa okolnim tлом. Država Dubrovnik je nakon toga osvajanja okružena sa svih strana nemajući više prolaza prema otomanskim krajevima. Tamo su dvije zemlje što su odmah uz dubrovačku državu i koje, ako bi bile oduzete od hajduka što ih sada drže, Dubrovnik bi dobio slobodan prolaz. Jedna se naziva Trebinjem i bila je u jurisdikciji Hercegnovoga, a na njoj su glavna gospoda iz toga grada imala svoje čitluke za odmor. Nijesu u ovom kraju veliki tereni oko malih sela, gdje su živjeli gore pomenuti kršćani (iz prvoga dijela dokumenta (HH) a sada su tamo hajduci, koji su ranije bili podanici Otomanskoga imperija i sada uživaju zaštitu Venecije. Ako bi ovi ostali u posjedu toga kraja, dubrovačka država ne bi imala mira ni pokoja. Druga zemlja što se naziva Popovo bila je zijamet Cengića i bila je nastanjena gore pomenutim kršćanima i malobrojn timercima među njima. Ti su se podanici pretvorili u hajduke odlazeći pod zaštitu Venecije, pa su svakodnevno nanosili štetu dubrovačkoj državi. Kada bi ova dva kraja, tj. Trebinje i Popovo, bili oduzeti hajducima i ako bi postali posjed na kome bi bilo slobodno dubrovačkim podanicima naseljavati se i obrađivati zemlju, ova bi država uživala slobodan prolaz i lako bi održavala vezu s turskim tлом. U obe gornje zemlje ima gornjih podanika što se ne bave hajdučijom i njima bi bilo drago ostati na njihovoj zemlji i tamo biti podložnici, pa bi tako ta mjesta bila sačuvana sa strane Dubrovčana za svaki slučaj i na posluš sretne otomanske porte.« — HAD, Lettere e commissioni di Levante, LXVI, 65, 28. VII 1698. Vlada je na to Barki pisala: »Kao što je Senat sa zadovoljstvom slušao čitanje vaših pisama, kada ste se držali onoga što vam je bilo određivano u službenim nalogima, tako je isto s negodovanjem saznao o onom od 26. prošloga juna, za drskost kojom ste odstupili od uputstva i upustili se u ono što se od vas nije očekivalo, jer vi ni na kakav način niste smjeli ulaziti u one razgovore s gospodinom Maurokordatijem, koje ste imali, kako nas obavještavate, o granicama, a još manje mu podnositi onaj spis što nam može prouzročiti golemu štetu zbog onih razmišljanja, koje vi niste u stanju razumjeti. Zato Senat odbija ovaj vaš postupak i apsolutno vam zabranjuje da ubuduće preduzimate bilo kakve korake bilo kod koga, pa makar i u svoje ime, o bilo kojem našem interesu bez našega preciznog naređenja, nego se samo brinite da proniknete u novosti i nastojanje oko mira, pa nas obavještavajte zajedno sa drugim podrobnostima, što su dostojne našega saznavanja...« — Treba istaknuti da nakon ovoga prekora neko vrijeme nema Barkinih obavještenja, koji se ubrzo zatim opet pojavljuju. — Vidi sl. 2.

⁴⁰⁾ Gligor Stanojević, *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima u XVI-XVII vijeku*, Beograd, 1970, 397. Mlečani su negdje pred sam kraj rata, nekako u isto vrijeme kada su Austrijanci prodirali prema Sarajevu, 1698. godine iz Dalmacije uputili jedan odred, da na prepad zauzmu Stolac, ali taj poduhvat nije uspio. Pa ovom historičaru, vodio ga je i u grad uveo — »Turčin Kaplan«. — Šime Urlić, *O. Gašpar Vinjalić*, Rad JAZU, CLXXXIX, Zagreb, 1911., 277. Kroničar Vinjalić u svojoj kronici pod naslovom »Compen-

čka dodaje već okupiranom tlu, koje je, po načelu zadržavanja zauzetoga, trebalo da trajno ostane u posjedu ovoga dubrovačkoga takmaca. Po obavještenjima što su sa raznih strana pristizala,⁴¹⁾ u Dubrovniku se znalo da će Venecija u toj svojoj politici biti veoma uporna, što se kasnije i potvrdilo,⁴²⁾ ali se u vrijeme gornjega Barkinom neovlaštenoga demarša nije moglo znati kako će ona te svoje zamisli i ostvarivati. Zato je odmah nakon službenog obavještenja o otpočinjanju pregovora, koje je najprije dostavljeno iz Carigrada a zatim i iz ostalih zainteresiranih centara, u Dubrovniku pokrenuta diplomatska akcija da se njegovo

dio storico cronologico delle cose piu memorabili occorse agli Iliri e Slavi in Dalmazia, croazia e Bosna» (objavljena u knjizi Antonija Bommana, *Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna*, Venezia, 1775.) tvrdi da je tu jedinicu iz Neretve uputio tamošnji mletački čovjek Vule Nonković, a Garconi, I, 780., da su je vodili serdar Sentić i Kadjević — HAD, Prepiska, XVII — 26. 172/b — 1729., 29. IV 1698. Dubrovački agent u Veneciji, Cremona (Kremona), obavještava da je u Zadar bio došao neki Grk iz Stoca s obavještenjem generalnom providuru, da su stolački begovi otišli iz te tvrđave zbog nekakva napada. Providur je na to uputio 500 ljudi na čelu sa pukovnikom Salmonićem i tim Grkom kao vodičem. Njihov je zadatak bio da najprije osiguraju to mjesto i da zatim pošalju vijest o tome kako bi bilo upućeno i ostalo ljudstvo, što je trebalo da pobije te begove kada se vrate. Međutim, čim je pukla prva puška — »sumnjajući da se radi o povratku Turaka, pobježe sva mletačka vojska«. Kada su se vratili Stočani i kada su saznali šta je bilo, pobili su cijelu porodicu onoga Grka, a providur je uhapsio pukovnika Salmonića i sada čeka naređenje iz Venecije. — HAD, Ibidem, 81., 18. VIII 1698. Nađeni lješevi pukovnika Salmonića i njegovih drugova i to svi — »pocrnjeli«, pa su ih njihovi zemljaci htjeli časno sahraniti, ali je došlo naređenje da budu ukopani kao svaka druga osoba. — Bilo bi veoma korisno pronaći zapisnike o istrazi zbog utvrđivanja pravih mletačkih namjera pred početak pregovora u Sremskim Karlovcima, gdje je zahtjev Venecije u pogledu Popova polja odbijen upravo zato što između Hercegovine i Neretve nije bilo nijedne tvrđave u njenom posjedu. — Vidi bilj. br. 185.

⁴¹⁾ Vidi bilješku br. 38. — Osim već pomenutih serija, ovdje ću navesti još neke značajnije: HAD, Prepiska, XVII — 56. 1953., 1. — 207., pisma agenta iz Rima 1686., 1687., 1688., 1689., 1690. i 1699.; Ibidem, 58. 1962 pisma Mata Bunića iz Beča 1688. — 1690.; Ibidem, 59. 1966., pisma Diodona Bosidarija iz Ankone 1641. — 1695.; Ibidem, 62. 2043., pisma agenta iz Rima 1685., 1686., 1687., 1688., 1690., 1697.; 62. 2044., pisma austrijskoga rezidenta u Dubrovniku 1688., 1689., 1691., 1692.; Ibidem, 67. 2058., pisma španske ambasade u Beču; Ibidem, 68/6, 2097., pisma i izvještaji Mata Bunića iz Beča 1687. — 1688.; Ibidem, 68/7, 2098., pisma istoga Bunića 1689.; Ibidem, 68/8, 2099., pisma istoga Bunića 1689. — 1690. Ibidem, 29. 1735., pisma Petra Svilokosa iz Rijeke, 1691-1699. Ibidem, 29. 1736., pisma Petra d'Argento iz Rijeke, 1688. — 1693. itd. U tim i ostalim zbirkama, čije se vijesti međusobno isprepliću i jedna drugu potvrđuju ili traže provjeravanje u Beču i Veneciji, postoji čitav jedan noticijarij što se ne bi mogao zanemarivati u izučavanju tadašnjih događaja na Balkanu, odakle su svoje vijesti slali povjerljivi ljudi različitih zainteresiranih sila.

⁴²⁾ G. Novak, o. c., 147. — ASV, Dispacci di Germania. — BUB, MM. — HAD, Lettere e commissioni di Levante, XLVI. — ASV, Provveditori da terra e da mar, filza 701. — 703. Izvještaji mletačkoga komesara za razgraničenje, Giovannija Grimanija (Dovani Grimani), kojih za razdoblje od 30. V 1699. - 5. IV 1701. ima 111. — HAD, Lettere e commissioni di Levante, LXVI, 90., 7. I 1700. Kada je jednom u razgraničenju na području između Dubrovnika i Trebinja Čose Halil-paša, umoran od beskrajnih pogađanja, turskom kopiesaru poručio da »osiece kako mu drago«, skočile su tamošnje age i zaprijetile tužbom u Carigrad, pa je taj paša morao odustati od toga svoga stava.

zalegje izuzme iz opšte prihvaćenoga pristupa o razgraničenju (zadržavanje zauzetoga).⁴³⁾ Ta dubrovačka politika je najprije dovela do potpunog neuspjeha suprotnog mletačkog nastojanja u Sremskim Karlovcima,⁴⁴⁾ a kasnije i do posebnih priprema Giovannija Grananija (Gjovanija Grimanija), komesara za razgraničenje s Turskom u Dalmaciji i u Moreji (Grčka),⁴⁵⁾ koje je ovaj diplomata obavio u Veneciji,⁴⁶⁾ Zadru⁴⁷⁾ i Splitu.⁴⁸⁾ Kad se obe te gragje spoje sa onom iz Beča, Bolonje (austrijski komesar za razgraničenje L. F. Marsilji)⁴⁹⁾ i Carigrada (turski komesar za razgraničenje s Austrijom, Ibrahim — efendija, a sa Venecijom, Osman-aga),⁵⁰⁾ pa kada se cijeli taj materijal u megjusobnom upoređivanju pročisti od taloga što je nastao zbog političkih interesa učesnika (a u tom pogledu, vjerujem, mnogo može pomoći do sada potpuno nepoznata dokumentacija posredničkih sila, što se nalazi u Hagu i Londonu), pred istraživačem će se pojaviti veoma vrijedne vijesti ne samo o Dalmaciji, Slavoniji, Lici i Srbiji nego i o Bosni i Hercegovini. Pored velikog broja geografskih karata, crteža gradova i utvrđenja, u ovim fasciklima su veoma stručne, iscrpne i provjerene studije o različitim društvenim pojavama, što su pripremljene veoma brižljivo i na temelju pedantno prikupljenih informacija razaslanih obavještajaca i ostalih stručnjaka.⁵¹⁾

⁴³⁾ HAD, Lettere e commissioni di Ponente, XLI i XLII. — G. Novak, o. a, 146-147. Vlada se u tom svom poduhvatu najviše oslanjala na španjolskoga ambasadora u Beču, Borgomanera, a od austrijskih funkcionera na L. F. Marsiljija, koji je svome suverenu Leopoldu I dostavio jednu iscrpnu informaciju o Dubrovačkoj Republici i stav da u suparništvu između Dubrovnika i Venecije treba stati na stranu one prve strane.

⁴⁴⁾ Novak, o. c., 147. — ASV, Dispacci di Germania. — BUB, MM. — Kao što je poznato, Venecija u početku nije htjela supotpisati Ugovor o miru upravo zbog toga što u nj nijesu bile unijete njene formulacije o dubrovačkom zaleđu i tek kada je zaprijetila opasnost da se nađe sama protiv Turske, mletački delegat je parafirao taj dokumenat.

⁴⁵⁾ ASV, Arbori de patrizi. Giovanni Grimani, mletački plemić (13. XI 1652. — 5. III 1702). Htio bih posebno podvući moju zahvalnost direktoru Državnoga arhiva u Veneciji, gospođi Tiepolo zbog njene izvanredne susretljivosti i ljubaznosti, što mi je pokazivala kako u vrijeme moga boravka u tom gradu tako i kasnije kada sam od nje tražio snimke potrebnih dokumenata.

⁴⁶⁾ ASV, Miscellanea Mappae. — ASV, Archivio di Grimani (desetak svežnjeva. Ovim dvjema serijama bi trebalo zaokružiti istraživanje tih priprema u Veneciji, jer one čuvaju lične dokumente ovoga diplomate i crteže njegovih saradnika.

⁴⁷⁾ Historijski arhiv u Zadru (HAZ), dokumenti posebne kancelarije o granicama, kojoj je na čelu stajao Lorenzo Fondra (Lorenzo Fondra). Vidi bilješke br. 62. i 146.

⁴⁸⁾ O tim pripremama vidi naprijed.

⁴⁹⁾ Vidi bilješke br. 6. i 51.

⁵⁰⁾ Tu je gradu najviše do sada, a možda i jedini, koristio Ešref Kovačević u ovdje pomenutom radu.

⁵¹⁾ ASV, Provveditori da terra e da mar (ubuduće ASV, PTM), filza 701-703. — BUB, MM. — U ovim zbirkama i u onom materijalu što ih prati naročito su dragocijeni crteži, jer donose čitav niz nepoznatih podataka o davno nestalim gradovima i utvrdama, mostovima i ostalim saobraćajnicama, o turskim logorima i o svemu ostalom što je moglo zanimati obojicu komesara na dalmatinsko-bosanskohercegovačkoj granici i u tom pojasu, a zatim u Posavlju i Pounju. Posebno je zanimljiva mapa crteža onih bosanskih gradova kroz koje je ili pored kojih je prošla austrijska vojska u svom prodoru prema Sarajevu, pa crtež samoga toga grada prije spaljivanja (objavljen kao ilustracija uz tekst o Sarajevu u Enc. Jugoslavije). Osim toga tu su i geograf

Iako se sve te informacije skoncentriraju i prelamaju u jednom fokusu (šta od ranijega tla sada pripada novim osvajačima; kuda i kako provesti krivudavu liniju granice da se osigura ovaj ili onaj strateški ili ekonomski interes, kako i po kome kriteriju odrediti položaj tamošnjega stanovništva itd.) tu ipak ima i opažanja o daleko širim interesima ovoga dijela prostranoga Otomanskoga carstva zbog krupnih pitanja, što ih je razgraničavanje pokrenulo.

Ovdje će se, međutim, iskoristiti samo jedan dio te ogromne građe i to samo u dubrovačkom i mletačkom arhivu u okviru naslova.

I

Gjovani Grimani je iz Venecije isplovio nakon 30. III 1699., dakle otprilike dva mjeseca nakon zaključenja ugovora o miru u Sremskim Karlovcima (26. I 1699). On je svoj prvi izvještaj napisao upravo na brodu što je jedrio prema Zadru, središtu mletačke administracije u Dalmaciji, pa je u tom dokumentu, pored ostalog, popisao i svoje saradnike: i one šta su tada bili uza nj kao i one što će mu se tek kasnije pridružiti. Tako on piše da je s njim tumač Zuane Medun,⁵²⁾ koji ima dekret Senata od 19. VI 1694., ali on ipak očekuje da mu, zbog njegove sposobnosti i okretnosti, bude upućen Carlo Rinaldi (Karlo Rinaldi), što se sada nalazi u Carigradu uz tamošnjega mletačkog poslanika (bajila) Soranza (Soranca). Komisiju kao ljekar prati dr prof. Pompeo Secco (Pompeo Seko) sa padovanskog Medicinskog fakulteta,⁵³⁾ a u njenom su sastavu još neki Lascari (Laskari), koji je učestvovao u dva rata sa providurom Delfinom zapovijedajući njegovom konjicom,⁵⁴⁾ pa kao kavaljer

ske karte sa čitavim nizom precizno ucrtanih detalja cijeloga bosanskohercegovačkog tla, čitave male monografije o nekim značajnijim begovskim porodicama, što su utjecale na poslove oko razgraničenja (naročito oko Bihaća i Bosanskoga Novog), pa cijele male knjige o poslijeratnoj situaciji nakon rata u Pašaluku, o odnosu bosanskohercegovačkih begova prema Porti, itd. OD TOGA MATERIJALA BI SE MOGLA SASTAVITI VEOMA INTERESANTNA MAPA, ŠTO BI BITNO DOPRINIJELO POZNAVANJU RATNIH I POSLIJERATNIH PRILIKA.

⁵²⁾ ASV, PTM, 701/1., 31. III 1699. — HAD, Prepiska, XVII — 27. 172/b — 1729., 99., 11. III 1699. — Jovan Tomić, *Pohod Numan-paše Čuprilića na Crnu Goru 1714.*, Glas SAN, CXLVII, 117., 1932. — J. Tomić, *Pismo dragomana Frana Meduna s puta u Travnik 1166.*, Spomenik SAN, LXXIV 39, 1933. Očigledno da je ova porodica nasljedno služila Veneciji.

⁵³⁾ Hadmija Hajdarhodžić, *Alcuni cenni sullo studio delle epidemie di peste nera in Bosnia ed Erzegovina dal 1348 al 1878*, Atti del XXVI Congresso Nazionale di Storia della Medicina, Pescara — Spalato, 20-24. IX 1973. Kuge je u proteklom ratu bilo u Dalmaciji i u susjednoj Bosni i Hercegovini naročito 1686., 1687., 1688., 1689., 1690. i 1691., pa je, dakle, pored ostalih stručnjaka, postojala potreba i za jednim ljekarom u Komisiji za razgraničenje. — ASV, PTM, 701/45., Gabela, 14. X 1699. Dr. Seko je odlazio hercegovačkom sandžaku, Redžep-paši Sečiću kao odlično »pokriće« za obavještajca Cavalettija (Kavaletija), koji je trebalo da donese vijesti o tom turskom funkcioneru.

Auditori, Avogardi, Capitani, Generali in Goljo e da Mar ecc., Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, XLIX, Split, 1926. — G. B. Dolfin, *I Dolfin*, Milano, 1932. — P. Garzoni, o. c., I, 280., pominje Giovannia Battistu Lascarija (Đovani Batista Laskari) s Malte.

Slika br. 3. Karta jednoga dijela Dalmacije, koju je nacrtao G. E. Alborgeti sa označenom austro-turskom granicom kod Knina (plavo) sa turskim zahtjevom u pogledu okolice Knina (žuto), pa napokon sa tursko-mletačkom granicom (crveno)

Slika br. 4. Albargetijeva karta na kojoj je označena dubrovačka granica prema Hercegovinom (žuto) i turski predlog o granici na tlu Hercegovina i Risna (crveno).

Rizzo (Rico)⁵⁵⁾ i napokon nama najzanimljiviji Giusti Emilio Alborghetti (Gjusti Emilio Alborgeti),⁵⁶⁾ koji je služio u artiljeriji i zato će biti zadužen da na granici crta sve ono što se ne može naći u tajnoj kancelariji.⁵⁷⁾ Svima njima će se kasnije, piše Grimani, pridružiti pukovnik Antonio Cangietti (Antonijo Kandžeti),⁵⁸⁾ koji — »dobro poznaje ovaj kraj«⁵⁹⁾ Lucio Dal Bello (Lučo Dalbello),⁶⁰⁾ koji je u Dalmaciji služio u vrijeme dvaju generalnih providura, pa napokon neki Conegliani (Koneljani),⁶¹⁾ ali je očekivan i »fiškal«⁶²⁾ Lorenzo Fondra (Lorenzo Fondra),⁶²⁾ stručnjak za granična pitanja u uredu generalnoga providura u Zadru. Osim toga Grimani je kasnije u toku razgraničavanja pominjao Giulia Fencia (Gjuliya Fencija)⁶³⁾ zbog njegovoga čestog odlaženja na tursko tlo,⁶⁴⁾ Augustina Tartagliu (Augustina Tartalju)⁶⁵⁾ iz Imotskoga, koji je

⁵⁵⁾ P. Garzoni, o. c., I, 485., 486., 515., 551. Možda je riječ o Nicoli Erizzo (Nikola Erico), zvanom Bartollomeo, koji je zajedno sa Cangenttijem (Kandžetijem), što se također pominje u Grimanijevim izvještajima, operirao u Hercegovini kao izvanredni providur Kotora.

⁵⁶⁾ Cigogna, Delle iscrizioni veneziane, I - V. — ASV, PTM, 701/26., Koljane, 24. VII 1699., a zatim 701/45., 14. X 1699., pa 701/46., 16. X 1699. Grimani za ovoga svoga saradnika kaže da je sve svoje poslove uvijek obavljao dobro. I pored toga što je imao uza se nekoga Mehmed-agu, turski komesar je od Grimanija tražio da mu uputi takva stručnjaka, ali mu je ovaj odgovorio da on takva čovjeka nema. To je mogao kazati, kako objašnjava u svom izvještaju, jer je sve Alborgetijeve crteže smjestio u jedan šator i preda nj postavio neprestanu stražu. — HAD, ASMM, 3220., f. 165., 144., 29. IX 1700. Dubrovački agent u Veneciji javlja, i to baš nekako u vrijeme Albergetijevoga boravka u Dalmaciji, da je tamo upućen jedan njegov zemljak, inženjer, da izradi kartu mletačkoga posjeda u Dalmaciji. On je to uradio za 411 dana i za toprimio 600 zlatnika. — Vidi slike br. 3. i 4.

⁵⁷⁾ Riccardi Almagia i Migliorini, *Bibliografia geografica dell'Italia*, Roma, 1963. (Bib. naz. di Bari, SC geografia, b. 15.). U to vrijeme je najistaknutiji kartograf Vincenzo Maria Coronelli (Vincenzo Marija Koroneli, 1650- Dalmazia, Albania, Livadia delineati, Venezia, 1678., ali to djelo zaista nije 1718), koji je, pored ostaloga, bio objavio i obiman rad pod naslovom *Mari, Golfi, Isole, spiagge, porti, citta, fortezze ed altri luoghi dell'Istria, Quarner*, moglo poslužiti Grimaniju. — Naučna biblioteka u Dubrovniku, A — 1028. — Giuseppe Valentinelli, *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro*, Zagabria,

⁵⁸⁾ ASV, PTM, 701/6., 5. V 1699. P. Garzoni, o. c., I, 517., 550., 551., 554., 781. Kandžeti je u toku rata učestvovao u napadu na Gabelu i Mostar, a na čelu odreda od 2.000 ljudi i na Glamoč.

⁵⁹⁾ Ibidem.

⁶⁰⁾ ASV, PTM, 701/5., 20. IV 1699.

⁶¹⁾ Ibidem, 701/1., 31. III 1699.

⁶²⁾ Sime Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna, 1856., 132. — Vitaliano Brunelli, *Dr. Lorenzo Fondra: Diario di Viennaf (1700.)*, Programma dell'i. r. ginnasio superiore di Zara, 1896- 1897., 3-68. — ASV, PTM, 701/1., 31. III 1699. - HAD, Prepiska, XVII - 26. 1720-1729., 86., 9. X 1698.

⁶³⁾ ASV, PTM, 701/14., 10. VI 1699.

⁶⁴⁾ Ibidem. I u drugim Grimanijevim izvještajima. — P. Garzoni, o. c., I, 289. Fenci je bio konjički kapetan, a 1688. se pominje pod Drnišem.

⁶⁵⁾ Jakov Cudina, *Almisa — Omiš. Episodio della guerra del 1685. Il forte di Duare. Eroismo dei Dalmati, Agostino Tartaglia e Giuseppe Vusio. I serdari Chiudina*, Manuale de Regno di Dalmazia, 4/1874., 116-120. Više u pomenutoj knjizi Valentinellije voj. Boško Desnica, *Opsada i odbrana Zadvarja godine 1685.*, Narodni list, 1/1939., 2. — P. Garzoni, o. c., I, 125. Tartalja je 1685. godine bio komandant Dvara. — ASV, PTM, 701/7., Split 9, V 1699.

organizirao obaviještajnu službu u Turskoj,⁶⁶⁾ pa napokon nekoga Giuseppea Vusiu (Gjusepe Vuzijo), Andriju Bukovčića, konte Ivana Marinovića i druge,⁶⁷⁾ zbog njihova poznavanja ljudi i terena u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini.

Nakon obaveznih konzultacija u Zadru do 3. ili 4. V 1699. Grimani je prešao u Split, gdje se zadržao sve do prelaska na teren obilježavanja granice prikupljajući potrebne informacije. Tim poslom su se bavili Carli (Karli) i Fondra oslanjajući se na zatečenu i kasnije proširenu mrežu konfidenata i ostalih agenta. Tako je u Sinju »confidente — esploratore« (povjerilac — istraživač) bio Mato Delongo⁶⁸⁾ i Zorzi Mauromati,⁶⁹⁾ u Imotskom Augustin Tartalja i kavaljer Sinobad, vjerovatno onaj što je kao dječak bio zarobljen i što je bio odgojen u kući glamočkoga Jusuf-alajbega Filipovića,⁷⁰⁾ a na terenu Giovanni Alberti (Gjovani Alberti)⁷¹⁾ i neki Fanfogna (Fanfonja),⁷²⁾ koji je inače zapovijedao konjičkim odredom u Grimanijevoj pratnji. U toj mreži je bilo i muslimana, kao što je Osman-aga Velić i Ali-aga Vidimlić iz Glamoča,⁷³⁾ pa neki islamizirani Brešijanac, koji je u Osman-aginoj pratnji, vjerovatno, imao ulogu prevodioca.⁷⁴⁾ Svi su oni započeli Grimaniju u Splitu slati različite informacije sa cijeloga područja na kome je trebalo označiti granicu, ali je ovaj mletački komesar za razgraničenje glavnu pažnju te službe ipak, u početku, bio usmjerio prema austrijsko-mletačko-turskoj granici kod Knina, odakle, je, prema zahtjevu austrijskog komesara, pukovnika (kasnije generala) Marsiljija, trebalo započeti.

Prve su vijesti, izgleda, stigle iz Sinja i donio ih je Delongo, koga je Mauromati bio uputio u Glamoč Veliću i Vidimliću.⁷⁵⁾ On je na putu, koji je trajao pet dana, saznao — »da je onaj, što je na Porti određen zbog granice, u Skoplju (kod Travnika — HH) i tu se zadržava očekujući uputstva. a zatim će na granicu«. ⁷⁶⁾ Tom prilikom je Delongo saznao da su — »u Carigradu bile dobro primljene odredbe o miru, pa su se svi nakon njih smirili, samo je na Portu otišao jedan Turčin, Ahmed-beg Firdusović⁷⁷⁾ iz Livna, pa pretjeruje uz veliku galamu da je u ovim kra

⁶⁶⁾ P. Garzoni, o. c., I, 76. Po ovome kroničaru, što se oslanjao na mletačke službene akte, Tartalja je iz Dvara — »tajno pridobio neke osobe što poznaju ta mjesta«.

⁶⁷⁾ ASV, PTM, 710/12., Strmica, 8. VI 1699.

⁶⁸⁾ Ibidem, 701/6., 5. V 1699, prilog.

⁶⁹⁾ Ibidem.

⁷⁰⁾ Ovaj podatak sam dobio od moga prijatelja ing. Ibrahima Filipovića iz Sarajeva, koji je prikupio velik broj vrijednih dokumenata o svojoj porodici.

⁷¹⁾ ASV, PTM, 701/6., Split, 5. V 1699. — P. Garzoni, o. c., I, 289. Vjerovatno je riječ o Splićaninu Giovanniju Albertiju, pukovniku.

⁷²⁾ ASV, PTM, 701/12., Strmica, 8. VI 1699.

⁷³⁾ Ibidem, 701/6., 5. V 1699.

⁷⁴⁾ Ibidem, 701/11., kula kod Sinja, 2. VI 1699., prilog. Rođen kao musliman, on je bio pokršten u ranim godinama i odgojen u Breši. Kao uslov za saradnju, od Grimanija je tražio da mu se briše presuda zbog ubistva u nužnoj odbrani. Vidi bilješku br. 96.

⁷⁵⁾ Ibidem, 701/6., Split, 5. V 1699., prilog.

⁷⁶⁾ Ibidem.

⁷⁷⁾ Ibidem.

jevima Republici ostalo sedamdeset gradova».⁷⁸⁾ Iako je, kažu — »malo zadovoljan mirom i nesklon Prevedroj Domovini«, Čose Halil-paša je ipak za tim Livnjakom u Carigrad uputio — »šest drugih Turaka od onih najstarijih i najupućenijih, da daju informacije što bi mogle biti korisne sultanu«,⁷⁹⁾ jer se ovaj paša bojao velikoga vezira.⁸⁰⁾ Ti izaslanici su izabrani iz gradova — »od Banje Luke do Stoca«,⁸¹⁾ ali se onaj banjalučki odmah vratio zbog bolesti i nije ni išao na Portu dok su drugi produžili i u Carigradu obavili svoj posao još prije Grimanijevoga dolaska u Split. Oni su sa sobom nosili — »sve spise i osnovice starih granica kod Livna i ostalih mjesta u blizini«, pa su nakon toga stvari stajale tako — »da se nije znalo šta bi se moglo desiti«,⁸²⁾ Delongo je dalje saznao kako je — »sultan svome komesaru, kada ga je upućivao u ove krajeve, naredio da na granicu mora otići u pratnji sa šestoricom najistaknutijih ljudi, Turaka,⁸³⁾ da vidi može li se na povoljan način s mletačkim komesarom odrediti granica; ako to ne bude moguće, javiće na Portu pa će mu biti upućeno 6.000 konjanika iz onih krajeva, da se pridruže ljudima i vojsci iz Bosne. Tom bi se povećanom snagom vidjelo može li se dobiti ono što mu dobrovoljno ne bi bilo prepušteno, pa bi se tako zauzeo taj kraj.«⁸⁴⁾ To bi ljudstvo došlo s one strane Crnoga mora, a zovu ih — »Turundije«. ⁸⁵⁾ Grimani je odmah te vijesti širio drugim. Tražio je da se sazna gdje se nalazi paša i kako se zove komesar za razgraničenje, koliko tačno ljudi sa sobom on vodi. Zbog toga je, na temelju Delongovoga izvještaja, sastavljena instrukcija Karliju i Albertiju, koji su morali najprije po zahtjevu iz Venecije otići livanjskome komandantu, a zatim Halil-paši u Travnik na poklonjenje. Formalni im je zadatak bio da odnesu poklone ovom zadnjem a stvarni da — »na način i sredstvima, što ih oni ocijene zgodnim, saznaju odakle je paša i izabrani komesar, njihove osobine, sklonost, namjere, njihove težnje i tajne, a zatim koji su najutjecajniji ljudi na granici, što su tu u blizini, kakve bi im zamisli mogle biti, kako prvih tako i drugih, pa ako im njihova domišljatost i mudrost omogućiti, neka na neki način pridobiju i jedne i druge, a zatim neka saznaju sve što bi proniknulo u te sugovornike, kako bi se unijelo više svjetla u postupke Njegove Ekselencije«. ⁸⁶⁾ Ukratko, treba da saznaju što je moguće više i da te informacije odmah šalju ne čekajući na svoj povratak. Osim toga, bude li im moguće, neka iza sebe ostave konfidente — »što mogu dati vijesti o svemu«. ⁸⁷⁾ Nakon puta, što je potrajalo dvije sedmice, ova dva Grb

78) Ibidem.

79) Ibidem.

80) Ibidem. — Alija Bejtić, *Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mulla*, Anali Gazi-Husrevbegove biblioteke, II -III, Sarajevo, 1974., 15. Bejtić, kao i Grimanijevi ljudi, Čose Halil-pašu opisuju kao umna čovjeka.

81) ASV, PTM, 701/6., Split, 5. V 1699., prilog.

82) Ibidem.

83) Ibidem.

84) Ibidem.

85) Ibidem.

86) Ibidem.

87) Ibidem.

manijeva čovjeka su podnijela izvještaj, koji na žalost, njihov principal nije priključio uz svoju relaciju nego ga je samo prepričao. Nakon putovanja lošim cestama u Travniku ih je primio paša prije svoga putovanja u Livno, o kome su javili Velić i Vidimlić,⁸⁸⁾ i to uz — »najveću pompu milicije i ostalih njegovih ljudi«. ⁸⁹⁾ Na sastanku su bili prisutni Ibrahim-efendija, komesar za razgraničenje s Austrijom i on je — »zauzimao mjesto bliže paši«, a zatim i Osman-aga, koji je sjedio — »niže, malo po strani, uz poštovanje«. Ovaj drugi je, dakle, bio — »na drugom mjestu«, Karli i Alberti su pašu obavijestili o Grimanijevom dolasku u Split prenijevši mu njegovo poštovanje, a on im je odgovorio na isti način i kazao da je već dobio izvještaj od svoga age što je odlazio u taj grad. Istakao je kako bi prisutni komesar — »bio već spreman da krene« ali se zbog snijega, koji je u međuvremenu napadao, pa zbog nedostatka trave taj sastanak morao odgoditi. Cijelo to vrijeme Osman-aga je šutio i ni riječi nije progovorio osim izjave da je nestrpljiv da izvrši sultanovu naredbu. O njemu su tek kasnije nešto saznali i iz toga zaključili da je za Portu obavljao mnoge poslove, ali — »nije stekao nikakvo iskustvo o ovim krajevima i granicama, pa su mu potrebna objašnjenja, koja tek treba da prikupi«. On sam je u nevezanom razgovoru ispričao o nekom Englezu, koji mu je bio uzeo neke bisere, ali se na nj ipak nije žalio Porti — »zbog zahvalnosti te Porte onom narodu što ima toliko zasluga za mir zbog zauzimanja njegovog ministra«. Oba ova njegova izaslanika, podvlači Grimani, bila su — »impresionirana velikim talentom pašinim i njegovim savršenim razumijevanjem sa komesarom, o čijim uputstvima i ovlaštenjima nije se moglo saznati ništa određeno pošto se o tome paša izrazio općenito a sam komesar se ograničio da kaže kako će mu biti drago da se nađe sa mnom bez obzira na to što je upotrebijena najveća vještina da se izjasni ima li apsolutne ili zavisne i ograničene ovlasti.« Grimani je posebno istakao nešto što bi trebalo da označi Čose Halil-pašin pregovarački i diplomatski nerv. Naime, Ibrahim-efendija je u razgovoru o vremenu sastanka sa austrijskim i mletačkim kolegama upotrebio nehotično imperativni oblik ističući da bi mletački predstavnik — »trebao doći« (che venga) na ugovoreno mjesto, a paša je — »gotovo ljutite« (quasi sdegnato) to popravio rekavši da se željelo kazati kako bi bilo dobro da se komesari nađu u ugovoreno vrijeme kako ne bi jedan na drugoga čekao. A što se konfidenata tiče, što su ih trebali iza sebe ostaviti, ove su Grimanijeve ljude obavijestili njihovi — »pomoćnici i oni što su s njima bili«, da to nije bilo moguće — »zbog straže od 12 janjičara, što su bili određeni da budu u njihovom boravištu pod izgovorom o dobrom posluživanju«. I napokon, zaključivajući ovaj očigledno fragmentarni pokušaj otkrivanja namjera turske delegacije, njenih veza sa okolnim muslimanskim uglednim ljudima, pa ovlaštenja Osman-aginih, Grimani, mada indirektno, predviđa teškoće poželivši da se — »slože riječi i ono što srce hoće, pa da ovo prvo što se uspijeva bude tako i dalje u toku svih pregovora zbog najbolje službe Vašim Ekse-

⁸⁸⁾ Ibidem, 701/8., Split, 21. V 1699., prilog. Ta dva mletačka povjerenika su Grimaniju uputili Redžepa Serbijana i Jusufa Kutušića.

⁸⁹⁾ Ibidem, 701/9., 23. V 1699.

lencijama, koje mogu biti sigurne da ću uložiti najveću pažnju kako bih pridobio ovoga ministra i utjecao na nj u svemu što mi bude moguće zbog bitnih javnih interesa.« U tu svrhu će pored ostaloga biti upotrebljene i molbe o oslobođenju robova; na njih će odgovoriti tek — »kada mi one budu ponovljene«. ⁹⁰⁾

Razgranaвши tako mrežu obavještača s područja što ga je zanimalo, Grimani je prešao na drugi dio svoga posla — započeo je pripremati prelaz na mjesto razgraničenja slanjem opreme iz Splita u Sinj. Najprije je u Skradin uputio jednu galeru i tartanu — »kako bi se snabdio svim potrebama što bi se mogle pojaviti na tako napornom putu«. Očekivao je 3.000 cekina za — »službene potrebe«. Generalnoga providura je upozorio da se za njegovu Komisiju ne vezuje niko — »dozvoljavajući da k meni dolaze samo oni što su mi potrebni, a i oni tek kada budu pozvani mojim pismom u službu što im bude određena«, pa je zato taj dalmatinski namjesnik naredio — »morlačkim prvacima, da oni sami kao i ostali Morlaci obustave svako kretanje kako bi se izbjegao bilo kakav nered i to na najbolji način«. Uklanja se, dakle, odmah na početku sve ono što bi moglo izazvati tursku delegaciju i granično muslimansko stanovništvo, jer Venecija nije dozvoljavala da joj političke ciljeve određuje itko drugi osim njenih interesa. ⁹¹⁾

Neposredno prije svoga odlaska iz Splita Grimani je primio nekoga Ramadan-aga, Osman-agina izaslanika. On mu je donio pismo iz Livna ⁹²⁾ i u njem obavještenje o tome gdje ga čeka taj turski komesar za razgraničenje tražeći usaglašavanje o vremenu sastanka kod Knina. Odgovor je bio da će biti upućen Karli i Alberti. Oni će ga obavijestiti gdje će ga čekati 100 konjanika, 100 pješaka i 50 članova svite kao što će uza se imati i on sam, taj Osman-aga. A u instrukciji toj dvojici svojih saradnika određuju se darovi Miralem-begu i Ali-efendiji, timar defterdaru, o kojima je podatke dostavio neki informator iz Osman-agine okoline, možda onaj islamizirani Brešijanac. Pošto mu se, po tim informacijama, više ne dopada mjesto sastanka pod Kninom, jer ne zna prave Osman-agine namjere a ni paša nije u blizini, predložio je da se sastanu u Strmici pod Sinjem, koja je u to doba nesumnjivo mletačka. Htio je osim toga prije otpočinjanja službenih razgovora obaviti i jedan kurtoazni sastanak zbog boljeg upoznavanja toga svoga partnera, pa s tim u vezi prikuplja informacije o Osman-aginim pratiocima i njihovim namjerama. Već se bilo saznalo prije toga da on sa sobom vodi 445 ljudi uključujući i one iz komore, a zatim da se ovaj šef turske delegacije — »ravna po mišljenju onih sa granice odabravši među njima jedan mali broj kao svoju pratnju, koja je veoma utjecajna pa se s njom savjetuje i od nje mnogo zavisi«. ⁹³⁾

⁹⁰⁾ Ibidem, prilog. Molba majke livanjskog kapetana Hasana Zataru.

⁹¹⁾ Ibidem, 701/10., Split, 27. III 1699.

⁹²⁾ Ibidem, 701/10., Split, 27. V. 1699., prilog.

⁹³⁾ Ibidem, 701/11., kula pod Sinjem, 2. VI 1699, prilog. Popis tih svojih pratilaca sam je Osman-aga predao Grimanijevim izaslanicima Karlju i Albertiju. Evo ga: Ali-beg Filipović iz Glamoča, koji sada živi u Hercegovini, a feud ima u Livnu; Ahmed-beg Cekijević iz Sarajeva (Zaraeueo) koji ima feud u vrličkom Kosovu i uza se ima četiri čovjeka; Osman-aga Repović iz

Tek nakon svih tih priprema ova su se dva komesara sastala 5. VI 1699. godine, dakle oko 4 mjeseca nakon zaključenja pregovora o miru u Sremskim Karlovcima, i to u Strmici pod Sinjem. Vrijeme je bilo — »gotovo stalno kišno i veoma vjetrovito, što nije bilo uobičajeno za to doba«. Najprije su ujutro došla dva Turčina i zatražila pogodno mjesto za Osman-agin šator. Kada su dobili zatraženo obavještenje što se ticalo lokacije pola milja daleko od mletačkoga logora, gdje je bilo dovoljno vode, trave i drva, pa kada je Grimani saznao da je Osman-aga tamo stigao, uputio mu je Albertija i Karlija zbog dobrodošlice. Trebalo je da mu kažu kako je nestrpljiv da ga sretne. Odnijeli su mu i darove (sukno za dva odijela protkano zlatom, četiri od damaska na isti način izvezena, pa napokon dva od skarлата, slatkiše, sapun, prirodno cvijeće, miris, limunove i kutije s mirisima). Osman-aga je četrnaestorici vojnika, koji su te darove donijeli, svakom od njih poklonio po 6 cekina, a Karliju i Albertiju po rubac. Da uzvati ovu posjetu, Osman-aga je poslije podne Mlečanima uputio svoga čehaju, kome je Grimani na rastanku poklonio sukнено odijelo i počastio kafom i šerbetom. Sutradan, u nedjelju, Grimani je opet uputio Karlija i Albertija da ugovore prvi službeni sastanak zbog razmjene ovlaštenja. Osman-aga je predložio da se poslijepodne nakon ručka sastanu njegov kancelar i Grimanijev dragoman, pa je uputio dva čauša i dva druga pratioca da doprate toga njegovog partnera u njegov šator. Grimani je u turski logor došao u pratnji svojih vojnika i najbližih saradnika kao što su bili Fondra, Karli, Zuane Kornar, koji je imao iskustva sa carigradskoga dvora, pa drugih. Osman-aga ih je dočekaо stojeći u svom šatoru, a zatim je Grimaniju ponudio da sjedne na jednu stolicu kao što je bila ona na koju je i sam sjeo. Nakon toga je Grimani preko Karlija obavijestio Osman-agu kako ga je njegova vlada ovlastila da bude komesar i da provede zaključeni mir iz Sremskih Karlovaca. Nakon ovoga kurtoaznog dijela Grimani je Osman-agi predstavio svoje saradnike, pa se prešlo na razmjenu ovlaštenja. Osman-agin kancelar i Grimanijev dragoman su prešli u neki drugi šator zbog prevoda tih dokumenata, a komesari su nastavili pregovore. Tom prilikom je i sam Grimani opazio ono što su mu ranije javljali njegovi ljudi, da je Osman-aga po strogim Portinim uputstvima — »vezan za saradnju s ljudima s granice«, što je za Mlečane bila gorka istina. Osim toga ljudi iz Grimanijeve pratnje izmiješali su se sa onom Osman-aginom i tako saznali štošta drugo (o polukružnom prostoru oko tvrđava na granici,⁹⁴) o ne

Konjica više Stoca (Scozia) sa sinom i pet svojih ljudi; Mustafa-beg iz Foče, zaim u tome mjestu, koji ima feud pod Činom (?) i uza se četiri čovjeka; Mahmud-aga Tunurli (Tunusli?) iz Vrlike, koji sada živi u Stocu; *Ali-efendija*, timar defterdar sa osam ljudi; *Miralem-beg* sa devet ljudi; kadija mostarski sa pet ljudi; Alaj-beg iz Livna, stanovnik Stoca, koji ima uza se stoitrideset spahija i sinovima Ali-baše »di Sercia«; Mehmed-beg i napokon Osman-beg i s njim petnaest ljudi. — Ibidem 10, 11, 13. i 17., od 8. VI — 13. VI 1699. Dva podvučena su bila najbliži Osman-agini saradnici, a svi su — »mrka izgleda i veoma nepovjerljivi«. Osman-agu prate u stopu i i svaki put kada Grimani pokuša s njim započeti razgovore u četiri oka, ti se pratioci pojavljuju i sprečavaju u tome.

⁹⁴) Ibidem, 701/12., u polju kod strmičke kule, 8. VI 1699 — G. Novak, o. c., 162.

kakvoj liniji što treba da stigne do Cetine, o tome da bi se pregovori mogli odužiti pošto se čeka austrijski komesar, o turskom stavu da bi Venecija morala biti zadovoljna pošto Turska nikom do sada nije predala toliko tvrđava,⁹⁵⁾ da Osman-aga mora voditi računa o Portinim naredbama,⁹⁶⁾ o žalbama pograničnog stanovništva na Portu, što će otežati pregovore i oni neće teći tako glatko kako se vjerovalo, itd).⁹⁷⁾

Grimani sve to odmah provjerava zbog izvlačenja potrebnih tačnih informacija, ali se ovaj rad time neće baviti pošto to izlazi iz okvira njegove teme. Naime, čim je započelo razgraničavanje nakon sastanka dvaju komesara, odmah se pojavilo mnogo više političkih motiva nego je to bio slučaj do tada u jednostranim mletačkim pripremama, pa se zato to veoma složeno pitanje može rasvijetliti samo ako se budu uzeli u obzir podaci svih zainteresiranih strana (Carigrad, Dubrovnik, Zadar, Venecija, Bolonja, Rim, Beč, Pariz, London, Hag, Varšava, Moskva, Budimpešta).⁹⁸⁾ Ja bih ovdje htio samo u tom okviru upozoriti na jedan zanimljiv dokumenat, koji se odnosi na onaj dio razgraničavanja gdje su još trajale pripreme i koji donosi prve vijesti o odnosu snaga u onom turskom sloju što je bitno utjecalo na odluke turskoga komesara.

II

Dva mjeseca nakon sastanka dvaju komesara u Stranici pod Sinjem jedna je grupa ljudi, što je bila sastavljena od Osmanaginih saradnika, putovala u Dubrovnik zbog pregovora sa tamošnjom vladom oko njenog priloga u troškovima za razgraničenja, kako je bilo službeno objavljeno, pa pošto je ta delegacija morala prelaziti i preko terena pod mletačkom okupacijom, Grimani je na Osman-agino traženje odredio svoga oficira Giovannija Antonija Longa (Džovanantonija Longa) da je otprati na čelu jednog maloga odreda do grada pod Srđem. On je

⁹⁵⁾ Ovo je očigledno Firdusovićev stav.

⁹⁶⁾ BUB, MM. Marsilji je uspio dobiti neke važnije, povjerljive dokumente, što ih je s Porte ili s drugih mjesta primao njegov turski kolega Ibrahim-efendija, jer je korumpirao jednoga njegova saradnika. Ti su dokumenti prevedeni i sada se nalaze u Bolonji. — ASV, PTM, 701/13., 9. VI 1699. — Ibidem, 701/17., 13. VI 1699. I Grimani je izgleda prepise povjerljivih dokumenata iz Osmaan-agine kancelarije dobivao preko islamiziranoga Brešijanca. — Vidi bilješku br. 74.

⁹⁷⁾ ASV, PTM, 701/12., pod strumičkom kulom, 8. VI 1699.

⁹⁸⁾ HAZ, Miscellanea, dokumenti o dvjema enklavama, kojima je du brovački teritorij odijeljen od mletačkoga turskim tlom. — HAZ, Ured za granicu u dalmatinskom generalnom providuratu, kome je na čelu bio Lorenzo Fondra. — Antonio Marcovich, colonello ingegnere, *Confinazione della Dalmazia nei tre tempi delle paci di Candia (1669), di Carlovatz (1699) e Passarowitz (1718). Documento edito per cura di Giuseppe Alacevich*, Tabularium, 2/1902., 3., 1-24.; 3/1903., 1-16.; 4/1904., 1-17. - 37. — A. Marcovich, *Appendice intorno le controversie de' confini in Dalmazia. Le scritture estese nel 1161 (1103 e 1704).* — P. Pisani, *Les possessions venetiennes de Dalmatie du XVI-XVIII siècle*, Paris, 1890., dvije karte iz mletačkoga arhiva. — Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia, Venezia, 1774.*, I, 16. Ovaj putopisac piše o Zadraniu Antoniju Tommasoniju — Danieliju (Antoniju Tomazoni — Danijeli), koji je napisao jedan rad o razgraničenju, ali se ne zna je li ga i objavio. — *Corps Universel diplomatique du droit des gens par Mr. J. du Mont baron de Caréls Croon*. Tome VII. Partie II, A Amsterdam, chez P. Brunel, R. et J. Wettstein etc. A La Haye chez P. Husson et Charles Levier, MDCCXXXI.

znao naš jezik, a sa sobom je poveo, tajno, jednog svog čovjeka što je znao turski, da sluša i pamti ono što se na tom jeziku bude govorilo.⁹⁹⁾ Po izvještaju, što ga je kasnije podnio,¹⁰⁰⁾ ne izgleda mi da se taj oficir mnogo pripremao za to putovanje, pored ostaloga i zato što je turski zahtjev došao neočekivano a zatim zbog opravdane pretpostavke da Mlečani do tada i nijesu raspolagali nekim značajnijim podacima o Hercegovini. Zato Longova opažanja i nijesu drugo nego usputne impresije o svemu drugom osim o pitanjima razgraničenja, koja je, logično, dobro poznao. Tako on ne bilježi nijedan značajniji podatak o stanovništvu onih gradova i naselja kroz koja je prošao (Imotski, Mostarsko Blato, Mostar, Blagaj, Čitluk, Počitelj, a na povratku i Stolac) osim nešto malo u Dračevu u Popovom polju, o izgledu njihovom osim onoga što su mu braća Serdarevići rekli o Ljubinju. U tom dokumentu nema nikakvih podataka o bilo kakvim sastancima sa mletačkim konfidentima, kao što je to bio slučaj kada bi bili upućivani izaslanici iz Splita, nijedan jedini detalj o turskim posadama osim onoga što usputno bilježi o razgovoru sa imotskim i počiteljskim kapetanom, pa onog detalja o zadržavanju hercegovačkoga paše pod Blagajem i u Mostaru. Po svemu tome a zatim i po onome da je svoju prvu, kraću verziju izvještaja¹⁰¹⁾ morao dopunjavati moglo bi se zaključivati da Longo nije imao iskustva u ovom poslu kao, na primjer, Karli i Fondra, koji su u Grimanijevom štabu bili posebno zaduženi za prikupljanje obavještenja, ali i pored toga taj njegov dokumenat, što ga je sastavio nakon trosedmičnoga putovanja u Dubrovnik i natrag, zanimljiv je zbog čitavog niza korisnih podataka. U ocjeni tih vijesti treba imati u vidu i očiglednu Osman-aginu namjeru da toga Grimanijevoga čovjeka Hercegovinom provede na način kako to odgovara turskim interesima, a zatim da tu mletačku pratnju iskoristi kao dio pritiska u Dubrovniku. To se vidi po tome što Cekijević, čiju korektnost Longo posebno podvlači, ipak planski toga svoga pratioca odvađa od svih ostalih utisaka i vezuje ga samo za razgovore sa najistaknutijim agama, a u Dubrovniku mu omogućuje da opaža i donosi zaključke o onome što mu on diskretno nameće. Osim toga ni iz Longovoga izvještaja kao ni iz sačuvanih dubrovačkih dokumenata¹⁰²⁾ ja, na žalost, ni jesam mogao dokučiti cijeli sadržaj Cekijevićeve misije, pa se to mora prepustiti naknadnim istraživanjima.

⁹⁹⁾ ASV, PTM, 701/31., 6. VII 1699. Vidi Dodatak.

¹⁰⁰⁾ Ibidem. — Vidi billješku br. 184.

¹⁰¹⁾ Ibidem, 701/26., Koljani, 24. VII 1699. Peti dan nakon kretanja na put i nakon boravka u Mostaru i tamošnjih razgovora Longo je iz Čitluka Grimaniju uputio jedno pismo 20. VII 1699., u kome nije ni pomenuo Halebića i Serdarevića. Tek nakon povratka i vjerovatno nakon konzultacije u Grimanijevom štabu on je opširno izvijestio o razgovorima sa ta dva značajna prvaka i s kadijom.

¹⁰²⁾ U dubrovačkom Historijskom arhivu sam pregledao nekoliko serija (Consilium minus, Consilium maius, Consilium rogatorium, pa Lettere e commissioni di Levante i Ponente, a zatim ASMM), ali nijesam našao ni jedan jedini podatak o ovoj Cekijevićevoj misiji. Zato je tim vrijedniji ovaj Longov izvještaj.

Longo je, prirodno, glavnu pažnju morao usmjeriti najprije u pravcu da sazna pravi i cijeli sadržaj Cekijevićeve misije, ako to bude moguće, naročito u Dubrovniku, a zatim da prikupi i sve ostale informacije što bi mogle biti od koristi njegovom principalu. Sva ta obavještenja je on kasnije iznio u nekoliko slojeva, koje u analizi treba pratiti i postepeno razotkrivati, vezujući sve te vijesti sa onim što smo naprijed rekli i sa onim što ih može dopuniti iz ostaloga dijela Grimanijevoga kartulara.

Na prvo mjesto, svakako, treba postaviti njegove kratke osvrtne o uglednijim ličnostima, što su imale zapažen utjecaj na poslove oko razgraničenja. Tako on za Osman-agu Halebića, koji mu je pružio gostoprimstvo u Mostaru, kaže da je »ugledan, bogat, a obnaša značajne dužnosti«. Zato se u njegovoj kući okupljaju ljudi, što zajedno s njim donose različite odluke i raspravljaju o bitnim pitanjima kao što je, na primjer, i ono o mjestu gdje treba otvoriti skelu (izvozna luka) — u Gabeli, Dubrovniku, ili u oba mjesta. Tome ugledniku stižu obavještenja ne samo o tome šta namjerava austrijski car na ovom tlu nego i o Firdusovićevom slučaju u Carigradu. On zna da su Knin i Sinj nekada bili mađarski preko protektorata mađarskih kraljeva nad hrvatskim vazalima itd. S te pozicije on i njegovi gosti hvale Grimanija i ističu potrebu ubrzavanja poslova oko razgraničavanja. U kuću toga mostarskoga prvaka su zalazila dva Serdarevića — »gospodari Ljubinja«, koji su bili zainteresirani za povratak na svoje razoreno i popaljeno imanje, što su ga, vjerovatno nakon ovih događaja, utvrdili jednom kulom poput ostalih pograničnih begova.¹⁰³⁾ Tamo je dolazio i kadija — »koji bilježi naredjenja što se moraju tačno izvršavati«. ¹⁰⁴⁾ On je isticao svoju sklonost prema Grimaniju, pa je tim povodom ispričao da je preda nj bio izveden jedan Cetinjanin na osnovu optužbe nekoga Dubrovčanina. Kada je vidio da mu mora suditi, odredio je nagodbu. Sa svim tim je povezivao oštre napade na L. F. Marsilijija, austrijskoga komesara, zbog njegove tvrde i nesavitljive politike prema Turcima¹⁰⁵⁾ s očiglednom namjerom da se istakne kako bi na jednaku osudu naišao i sličan postupak s mletačke strane. Longo sve to komentira svojim opažanjem, da Turci pažljivo vrebaju na svaku priliku neslaganja Mlečana i Austrijanaca kao što je ona u Zvonigradu, da se njome okoriste i da iz nje izbiju kakvu korist za sebe. U tom pogledu Mostar ima istu ulogu kao i sva ostala turska pogranična naselja (Stolac, Počitelj, Imotski, Livno, Glamoč i drugi), jer su i iz ovoga hercegovačkog centra bile upućivane naredbe i u nj se sticale one iz Travnik i Carigrada, tamo su stizali izvještaji i otuda se vršila izviđanja, slali predloži Osman-agi, kroz to mje

¹⁰³⁾Vidi bilješku br. 133.

¹⁰⁴⁾ASV, PTM, 701/16., 12. VI 1699. — Ibidem, 701/12., 8. VI 1699. — Ibidem, 701/23., 5. VII 1699. Mostarski kadija je nedavno stigao iz Carigrada; Tatarin je i zove se Sejnulabadin — A. Bejtć, o. c., 15. Kadija Abdulah Drnišlija

¹⁰⁵⁾BUB, MM. Izvještaji L. F. Marsilijija u vrijeme razgraničavanja (snimke u Arhivu ANUBiH). — L. F. Marsigli, o. c., 199-216. — ASV, PTM, filza 701-703. — Analiza i naučna obrada podataka o radu i ciljevima obiju Komisija tek predstoji nakon njihova sakupljanja u Beču, Veneciji i Bolonji.

sto su prolazili kuriri, u njemu se vijećalo i odlučivalo, pored ostaloga i o razgraničavanju, naročito na delikatnoj dionici u dubrovačkom zaleđu.

Uza svu fragmentarnost svojih opažanja zbog vremenske ograničenosti, diplomatske kurtoazije i očigledne slabe upućenosti zbog decenije i pol surovih okršaja Longo nam ipak pitanja bolje osvjetljuje svojim priložima očevica diplomatske i političke igre oko razgraničavanja. On je, naime, u Mostar stigao u vrijeme kada je Grimaniju bilo poznato da postoji nesumnjivo neslaganje među Turcima o tome kako bi trebalo prići pregovorima s Venecijom, ali su te informacije bile samo okvirne. Znalo se da Čose Halil-paša i njemu potčinjeni komesar Osman-aga nailaze na otpor u provođenju službene Portine politike koja je taktizirala između očiglednoga mletačkoga nastojanja da se dokopa nekih poljoprivrednih i šumskih prostranstava u zaleđu svoga uglavnom kamenitog posjeda u Dalmaciji s jedne strane, pa veoma naglašene potrebe za mirom u Otomanskoj carevini, s druge strane. Ovu Portinu težnju su podržavale i neke značajnije tadašnje sile u Evropi, pa je tako to pitanje bilo djelomično van mržnje prema Veneciji i van povjerenja ili nepovjerenja u Bosni i Hercegovini.¹⁰⁶⁾ Mletački dokumenti označuju Ahmed-agu Firdusovića kao najznačajnijeg i najuglednijega predstavnika te opozicione struje, koja je jednako osuđivala i mletačko prisizanje kao i tursku popustljivost, a sve vijesti što ih je Grimanijev štab prikupio kao da svjedoče o jakom uporištu te politike i među ljudima, što su bili određeni u Osman-aginu pratnju.¹⁰⁷⁾ Sve to se ne samo potvrđuje u Longovom izvještaju nego i širi, jer on pominje Osman-agu Halebića, koji je bio Čose Halil-pašin poslanik na Porti u vrijeme Firdusovićevoga protesta, Ahmed-agu Cekijevića, što je bio na čelu turske delegacije upućene u Dubrovnik i član pratnje turskoga komesara Osman-age, pa napokon Fizli-agu Serdarevića, čiji pogledi više sliče Firdusovićevim zahtjevima nego veoma opreznim izjavama dvojice prethodno pomenutih Longovih sagovornika. Dok se Halebić i Cekijević ograničavaju samo na upozorenja kako ne bi trebalo sada, nakon okončanja razgraničavanja do Neretve, otežavati daljnje poslove insistiranjem na sitnim komadima zemlje, dok Cekijević otvoreno ističe u Dubrovniku da se ne može postići spajanje dubrovačkog i turskoga tla, pa time odbacuje bilo kakvu izmjenu u pregovorima prihvaćajući i dalje princip o zadržavanju zauzetoga, dotle Serdarević, poput Firdusovića, iako bez njegova autoriteta na Porti, zastupa stanovište da Ljubinja, Popovo polje i Klobuk, značajna strateška tačka daleko od Ljubinja, treba da ostanu Turcima pošto sva ta mjesta nijesu pomenuta u Ugovoru o miru kao mletački posjed. Bez obzira na vrijednost Firdusovićevih i Serdarevićevih argumenata, naročito kada ih interpretiraju mletački tajni dokumenti, (bez obzira na mjesto i značaj tih nosilaca protumletačke politike u neposrednoj i bezobzirnoj borbi oko granične

¹⁰⁶⁾ ASV, Dispacci di Germania, filza 179., str. 12. Rucini javlja Senatu u Veneciju o pogubljenjima zbog otpora politici pregovaranja sa kršćanskim saveznicima. — Vidi bilješku br. 51.

¹⁰⁷⁾ Vidi bilješku br. 93. — ASV, PTM, 701/8., Split 21. V 1699. Grimani je nekoliko puta potcrtavao hladnu odbojnost mrkih članova Osman-agine partije. Neki Ramadan-aga (ili Ramazan-aga), koji je bio čovjek mletačkoga

Sl. 5. — Prva stranica i adresa pisma zarobljenicima u Breši.

Sl. 6. - Druga stranica pisma zarobljenicima u Breši

Sl. 7. — Treća stranica pisma zarobljenicima u Brešu

Sl. 8. - Četvrta stranica zarobljenicima u Breši

linije po ocjeni tih istih dokumenata, njihov utjecaj nije bio ni marginalan ni slab već ukorijenjen i vezan za sve odluke što ih je donosila turska delegacija. On se samo nije tako izrazito javljao i isticao u razgraničenju do Neretve kao što je to bio slučaj u tim poslovima nakon te rijeke. To je na vrijeme uočila dubrovačka diplomatija, koja je radila i u Carigradu i u Beču protiv Venecije i njenih napora da bude zadr-

žano osvojeno na liniji Hercegnovi — Zupci — Trebinje — Popovo polje — Neretva.* * ¹⁰⁸⁾ Dio toga promišljenoga plana je nastojanje da se predobije hercegovački sandžak, Fočak Redžep-paša Sečić, koji je u ime Porte pratio poslove oko razgraničenja i utjecao na njih, što je Grimani ocijenio konstatacijom da pregovara s ljudima — »koji se ne daju razlogu«. ¹⁰⁹⁾ Taj je sandžak najprije poručio da bi htio sve komesare okupiti u Vrgorcu zbog konferiranja, što bi, po Grimariju, trebalo da znači isticanje novih turskih zahtjeva, ali je kasnije tu svoju odluku izmijenio i kao mjesto sastanka označio Ljubuški. ¹¹⁰⁾ Iz toga mjesta je zatim prešao u Počitelj i otuda sa Grimanijem kontaktirao preko mostarskoga kapetana. ¹¹¹⁾ Prateći to njegovo kretanje, Grimariju je sve jasnije da ovaj utjecajni dostojanstvenik Mlečanima postavlja sve više prepreka boraveći dva tri sata daleko od njihova logora. ¹¹²⁾ Zato je jednom, kada je saznao da mu treba ljekar, uputio dr. Seka i uza nj jednoga svog povjerljivog čovjeka, nekoga Cavalettija (Kavaleti). On je utvrdio da je paša — »zla srca«, svakako za Mlečane, jer je govorio da će Čitluk biti Portin i lijepo se izrazio o — »svojim veoma vjernim Dubrovčanima«. ¹¹³⁾ Odmah zatim taj Sečićev pritisak naziva — »stalnim«, pa ističe da on odbija sve predloge o sastanku jer tobože ne bi htio — »smetati«. ¹¹⁴⁾ Dolazio je i dubrovački poslanik Sorkočević s pratljom od 60 ljudi, koji je ostavio dobar utisak zbog zagovaranja ljubuškoga kapetana Emina. ¹¹⁵⁾ a komesar Osman-aga svoje instrukcije više i ne prima samo od Sečića nego i od Dubrovčana! ¹¹⁶⁾ Pa napokon ključno i uznemiravajuće upozorenje Senatu da su ti mletački protivnici — »prokrčili put do utjecajnih ljudi«, ¹¹⁷⁾ što je bio uvod u rješenje o direktnom dodiru dubrovačkog tla sa onim turskim i tržištem na njemu, naravno načelno, jer je dokumenat o tome ratificiran tek 1702. godine. ¹¹⁸⁾

zarobljenika u Breši, Mehmed-paše Atlagića, donio je za njega i njegove sudrugove u tom dalekom talijanskom gradu pismo sa željama o dobru zdravlju i skoroj slobodi. Potpisnici te ljute mletačke neprijatelje nazivaju — »lavovima«. U tom im se pridružuje i nama poznati Ahmed-aga Firdusović, pa na taj detalj naročito ukazuje Grimani dostavljajući Senatu taj dokumenat u prevodu. — Vidi slike br. 4-7.

¹⁰⁸⁾ HAD, Lettere e commissioni di Levante, LXVI. — HAD, Lettere e commissioni di Ponete, XLI i XLII.

¹⁰⁹⁾ ASV, PTM, 1701/37., Srb, 24. VIII 1699.

¹¹⁰⁾ Ibidem, 701/42., Vrdun u župi, 27. IX 1699.

¹¹¹⁾ Ibidem, 701/43., Vrdun u župi, 30. IX 1699.

¹¹²⁾ Ibidem, 701/45., Gabela, 14. X 1699.

¹¹³⁾ Ibidem.

¹¹⁴⁾ Ibidem, 701/46., Gradac, 28. X 1699.

¹¹⁵⁾ Ibidem, 701/48., Gradac, 28. X 1699. — HAD, Lettere e di Levante, LXVI, 78. do 80., 21. do 25. IX 1699.

¹¹⁶⁾ Ibidem (ASV).

¹¹⁷⁾ Ibidem (ASV).

¹¹⁸⁾ BUB, MM. Marsilijjev primjerak toga dokumenta (snimka u Arhivu ANUBiH-a). — ASV, PTM, 701/13., Strmica, 9. VI 1699., prilog. Još 20. II š Pörte je u Bosnu, Čose Halil-paši, bilo upućeno naređenje, da — »teritorij i područje Gospode Dubrovčana treba da bude u dodriu sa teritorijem i pod ručjem moje sretne Porte, pa u tom pogledu treba ukloniti sve što smeta tome dodiru i prometu zemlje pomenute Gospode Dubrovčana sa zemljom

Sl. 9. — Tekst iz »Cronache bresciane inedite, a cura di P. Guerrini«,
vol. V., 53. - 54.

Sl. 10. - Članak Leonarda Mezzoldija o zarobljenicima u Breši

U tom procesu su na dubrovačkoj strani, bez ikakve sumnje, učestvovali i neki značajniji begovi iz zaleđa. O tome svjedoči nekoliko dokumenata o događaju što se zbilo u Veneciji. Tamo su iz Breše u sjevernoj Italiji bili dovedeni neki ugledni mletački zarobljenici, što su godinama (od 1688.) tamnovali u tom gradu. Po Aliji Nametku,¹¹⁹⁾ najistaknutiji među njima je bio neki Džin Ali-paša,¹²⁰⁾ koji je odmah po okončanju formalnosti oko oslobođenja otputovao u Carigrad i tamo je od velikoga vezira zatražio u suštini ono isto što i njegov istomišljenik Ahmed-aga Firdusović nekoliko mjeseci ranije — da se Mlečanima nikako ne predaje tako važna strateška tačka kao što je Trebinje.¹²¹⁾ A njegov je utjecaj bio toliko jak da se nakon razgovora sa velikim vezirom položaj Mlečana — »potpuno izmijenio».¹²²⁾

istoga Imperija«. Svi snimci iz Bolonje, što se pominju u ovom radu, načinjeni su uz pomoć ANUBIH-a I VELIKA JE ŠTETA ŠTO TAJ POSAO NIJE NASTAVLJEN U EKIPI, ŠTO BI IMALA I JEDNOGA ORIJENTALISTU, ZBOG ZAISTA VELIKOG BROJA DOKUMENATA O BOSNI I HERCEGOVINI.

¹¹⁹⁾ Alija Nametak, *Atlagići u povijesti i narodnoj tradiciji*, Zbornik za narodni život i običaje, Zagreb, 1964., 185. Po ovom historičaru, zarobljenici su bili: Mehmed-paša Atlagić, bivši bosanski paša i komandant Knina (ASV, PTM, 701/7., Split, 9. V 1699.: umro u zarobljeništvu), njegov sin i sinovac Mehmed-beg i Ali-beg, zatim Muhamed-beg Crnčić, krčki i lički sandžak, njegov sin Mahmut-beg, koji je bio kninski dizdar, pa napokon Ali-beg Firdusović, kninski kapetan. — ASV, Izvještaj generalnog providura Girolama Cornara (Gjirolamo Kornaro), br. 149, 11. IX 1688. On potpuno potvrđuje Nametkov popis i daje osnovne činjenice o predaji. Kada su kninski branitelji uvidjeli da je otpor uzaludan, istakli su bijelu zastavu i uputili parlamentarce zatraživši da im se dozvoli odlazak s porodicama, oružjem, stvarima i pratljom nakon predaje. Pošto je to odbijeno, paša Atlagić, njegov sin i sinovac, pa lički i krčki sandžak, a zatim još pet ostalih aga otišlo je u Kornarov šator i tamo se predali. U tom gradu je zatečeno oko 30 aga, iako ih je trebalo biti 42. Neki su upućeni u Veneciju, neki na galije, a neki su pušteni na slobodu. — ASV, Izvještaj toga istoga providura Knina od 23. IX 1688. bez broja. U njemu se ponavlja raniji popis, ali sada bez Firdusovića. Dodaju se, međutim, ostala imena zarobljenika: Smail Selimović, Husejin (?) Isajković, Mehmed Ahmetović, Ibrahim Okolagović (?), Alija Mehmetović, Ahmet Asanović, Mehmed Solaković, Mustafa Bijašak (?), Mustafa Vrasović, Anoje (?) Mahmutović, Lotev (?) Smajlnašefević (?), Ibrahim Handelović (?), Selim-aga Višinović (?), Bećir-čehaja Barić, Mehmed Belijarević. Sve ih je, uz potrebnu pratlju, na svojoj lađi u Veneciju preveo Peraštanin Zuane Matešević. Svi su ugledni na ovom graničnom području, a naročito Atlagići, što spadaju u sedam najuglednijih porodica, a sada su iz nje svi muškarci u ropstvu. Treba ih držati dalje od ovih krajeva i to će biti — »veliki javni kapital». — »*Cronache bresciane inedite a cura di P. Guerrini*», V. 53. 54. Osim dokumenata što su vezani za ovaj slučaj, pominje i pokušaj bijega ovih zatvorenika iz tvrđave u Breši. Zbog toga je jedan dio tih zarobljenika upućen na galiju. — Leonardo Mezzoldi, *Il Castello e sempre stoto in passato il punto da cui si controlava la città*, Gionale di Brescia, 5., 5. VII 1968. — HAD, Prepiska, XVII — 37. 1784., 89., 10. II 1698. Dubrovački agent u Veneciji spominje mogućnost zamjene Džin Ali paše. — ASV, PTM, 701/7., 9. V 1699. Donosi vijest o smrti Mehmed-paše Atlagića u Breši, u zarobljeništvu. — HAD, ASMM, 3220., f. 167., dok. 133., 5. VII 1700. — Ibidem, 165., dok. 136., 20. VII 1700. Dokumenti o oslobođanju zarobljenika, pa je jedan odmah opet okovan i upućen u Carigrad, ali se ne kaže zašto — vidi sl. 8. i 9.

¹²⁰⁾ Ibidem. Naročito dubrovački dokumenti.

¹²¹⁾ Ibidem.

¹²²⁾ Ibidem.

Desilo se, dakle, upravo ono što je dobro obaviješteni general i šef austrijske Komisije za razgraničenje s Turskom, L. F. Marsilji, pisao Loredanu, mletačkom ambasadoru u Beču, a zatim i svome kolegi Grimaniju, da Mlečani na prave teškoće neće naići u Dalmaciji do Neretve, gdje su Turci voljni da popuštaju, nego na dionici od te rijeke do Hercegnovog, gdje toga popuštanja neće biti kao ni u Sremskim Karlovcima i to zbog toga što su se na tom području poklopili interesi Turaka, Austrijanaca, pa neposredno ugroženih Dubrovčana.¹²³⁾ Idejni začetnici toga rješenja su bili Dubrovčani, koji su kasnije taj osnovni kriterij svoje politike razvili u gotovo potpuni monopol trgovačkoga prometa sa zalegjem (naročito u drugoj polovici XVIII vijeka), a to je dovelo do osiromašenja u krajevima s obe strane te Republike i tako, u krajnjoj liniji, i do njene vlastite propasti. Taj proces je početkom XIX vijeka zaključio Napoleon prosjekavši trasu za svoju cestu od Ljubljane do albanske granice,¹²⁴⁾ jer je tom transversalom osiromašene prometne tokove usmjerio ne više samo okomito na obalu, kako je bilo vijekovima i što je Dubrovačkoj Republici donijelo prosperitet, nego i paralelno s obalom prema Rijeci i Trstu, što je započelo bitno mijenjati privrednu situaciju na Balkanu, uz sve ostale faktore. Zato je na tom pitanju moguće djelimično pratiti i izučavati dalekosežne posljedice izvanredno značajnoga Petnaestogodišnjega rata na ekonomskom planu po podacima što se, osim u Dubrovniku i Veneciji, nalaze u Beču, Hagu i Londonu u izvještajima poslanika posredničkih sila.

DODATAK:

Izvještaj Džovanantonija Longa o putovanju u Dubrovnik

Ponizna Vašoj Ekselenciji, moja će pokorna predanost s poštovanjem na ovim stranicama¹²⁵⁾ probrane vijesti o mom putovanju, koje sam, po Vašem poštovanom naređenju, izveo u društvu sa nekim Turcima u više turskih mjesta sve do Dubrovnika, o svemu onome što je najhitnije u mojim opažanjima u toku dvadesetjednoga dana i što je dostojno Vašega mudroga razmišljanja, sve dok se nijesam opet vratio da budem na usluzi Vašoj Ekselenciji.

Dana 15. prošloga mjeseca odoh Osman-agi, kapidžiji, da se sastanem sa Turcima odreglenim da odu u Dubrovnik. On me pitao kakva

¹²³⁾ ASV, PTM, 701/2., Split, 4. IV 1699. Grimani piše Senatu da bi bilo poželjno da turski komesar za razgraničenje ne bude sa granice, niti bilo ko što je s njima u bilo kakvoj vezi. — Ibidem, 701/41., Grbovac, 26. IX 1699. Šest mjeseci nakon toga on saopćava već određeno iskustvo, jer piše da neće propustiti ništa kako bi — »ublažio i ove iz Hercegovine, što se ujedinjavaju i množe, ali je veoma teško obuzdati odbojnost i interese mnogih, što su ovdje posebno zbog njihovih zemalja«. — BUB, MM. Austrijski interesi se mogu potpuno uočiti iz Marsiljijeve ostavštine u Bolonji, jer je on bio najistaknutiji nosilac te politike na Balkanu. — HAD, Lettere e commissioni di Levante, LXIV-LXVI. i Lettere e commissioni di Ponente, XLI i XLII. — Koliko je do sada poznato, nema rada koji bi sva ova tri izvora spoji u naučnoj analizi ovoga kompleksa.

¹²⁴⁾ H. Hajdarhodžić, *Dvadeset izvještaja o stolačkim Rizvanbegovićima*. Glasnik Arhiv i Društava radnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1974.

¹²⁵⁾ Ovdje podnosilac izvještaja nije naveo potreban glagol.

naredjenja imam od Vaše Ekselencije, jeste li mi dali kakva pisma, a ja sam mu odgovorio da takvih pisama nemam nego tačne naredbe o tome da odem sve do Dubrovnika sa Turcima, koje on šalje u taj grad, da im budem dobra pratnja na putu, da ih provedem, da im nabavljam sve što im treba tako da im ništa ne nedostaje i da svugdje budu lijepo dočekani. Na to on dodade kako ih i on preporučuje najprije Gospodinu Bogu pa meni na tom putu, a zatim me otpusti.

Krenuli smo odmah i to Ahmed-aga sa četiri ostala Turčina, koji su bili pratnja i sluge. Uvečer stigismo u Sinj¹²⁶⁾, pa se tu noć tamo odmorismo.

Ujutro nastavismo dalje, pa, prevezavši se skelom kod Trilja¹²⁷⁾ u Cetini, tek u sumrak stigismo u Imotski¹²⁸⁾, nakon dugačka i naporna dana. Tu se zaustavismo i noćismo. Razgovarali smo sa tamošnjim kapetanom trgijave i ostalim prvacima. Oni su pokazivali radoznalost za granične poslove, a sa Ahmed-agom su razgovarali turski. Mene su pitali za razne stvari, kao što je bilo i ono hoće li ovo naši napustiti trgijavu Čaćinu¹²⁹⁾, koja je s one strane rijeke Cetine. Ja im odgovorili da im ne umijem dati bilo kakve vijesti.

Slijedećega dana, 17., put se nastavi u društvu sa još tri druga Turčina, koji nam se pridružiše do Mostara. Pred noć stigismo u Blato¹³⁰⁾, gdje zanoćismo u polju.

Ujutro nastavismo, pa u tri sata stigismo u Mostar.¹³¹⁾

Smjestismo se u kući Osman-age Halebića¹³²⁾, ugledna, utjecajna i bogata prvaka toga kraja, koji obnaša značajne dužnosti. On nas je primio veoma gostoljubivo, pa se tu zadržasmo sutradan do istoga do

¹²⁶⁾ *Sirijska spomenica*, Sinj, 1965. — G. Stanojević, o. c., 494. — Evlija Celebija, *Putopis*, Sarajevo, 1954., 168. Sinj su Mlečani zauzeli 30. IX 1686.

¹²⁷⁾ Stjepan Gunjača, *Topografska pitanja na teritoriju stare Cetinske županije s ekskursima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma*. Split, 1937. Stjepan Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, II* Školska knjiga, Zagreb, 1973-1978. — P. Garzoni, o. c., I, na više mjesta.

¹²⁸⁾ Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1954. Imotski je bio turski posjed od 1519-1717. — E. Kovačević, o. c., 136., 239, 289. — Mihajlo Dinić, *Zemlje hercega svetoga Save*, Glas SA, XCII, 7., Beograd, 1940., 49. — Franjo Rački, *Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašaluka*, Starine, XIV, 173., Zagreb, 1882. Opis Imotskoga, ali se on, po Kreševljakoviću, odnosi na 1642. — Marko Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo, 1957., 49.

¹²⁹⁾ Lovre Katić, *Prilike u splitskoj okolici poslije odlaska Turaka (1709-1752)*, Starine 47., Zagreb, 1957., 237. — Ćiro Kalebić, *Povijesni prilozi topografiji gradova u Župi Cetini*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, L (1928-1929), Split, 1932.

¹³⁰⁾ Jovan Cvijić, *Krasna polja zapadne Bosne i Hercegovine*, Glas SA, 59. Beograd, 1900. — *Mostarsko Blato*, Stanojevićeva enc., II, 1047.

¹³¹⁾ H. Kreševljaković, *Mostar*, Zbornik za narodni život i običaje, Zagreb 1951., 35. — Kasim Gujić, *Kakav je bio Mostar u XVII stoljeću*, Obzor, 75/1932., 163, 6 — O MOSTARU I U DUBROVAČKOM I U NEKIM TALIJANSKIM ARHIVIMA, NAROČITO U VENECIJI, IMA VELIK BROJ ZNAČAJNIH I DOSADA NEPOZNATIH PODATAKA.

¹³²⁾ Džemal Čelić, *Mostovi u Hercegovini*, Most, 7/1976. Pominje se Halebinka, kula u Mostaru. — H. Hajdarhodžić, *Hercegovačke porodice u XVIII vijeku*, GZM, XXXII, Sarajevo, 1978. 150,

ba. Pomenuti Ahmed-aga je sa Halebićem razgovarao turski, pa ih ja zato ne mogah razumjeti. Tu su dolazili i razni prvaci toga kraja kao što su Fazli-beg Serdarević¹³³⁾ i njegov brat, gospodari Ljubinja u Hercegovini.¹³⁴⁾ Pošto su najprije razgovarali sa Agom, interes i radoznalost ih podstaknuše da me priupitaju za različite stvari što se ticahu granice, ali ja se uvijek zadovoljih izjavom da to meni, vojniku, nije poznato i nije moje da to znam. Serdarevići, kojima je najviše do toga da se utvrdi granica kako bi se mogli povratiti na svoje popaljeno i razoreno imanje,¹³⁵⁾ nastojali su naročito da dokuče štogod novo, pa mi u različitim razgovorima izjaviše da su već upoznati sa Ugovorom o miru¹³⁶⁾ i da po njemu sav kraj od Neretve do Hercegnovoga¹³⁷⁾ i Risna¹³⁸⁾ treba da ostane u turskim rukama kao i tvrđava Klobuk¹³⁹⁾, pošto ni ona nije pomenuta u navedenom Ugovoru kao principova. Odgovorili im da je vjerovati kako će biti ostvareno sve ono što je tim dokumentom određeno. Nastavivši sa mnom govoriti slavenski, pomenuti Halebić pored ostaloga reče da je Vaša Ekselencija općenito hvaljena kao osoba što je resi naograničena razboritost, koja svakoga obavezuje, s obzirom na Vašu ljubaznost, da Vas voli.¹⁴⁰⁾ Sasvim drugačije je, međutim, u pogledu Carskoga komesara, koji je izazvao općenitu mržnju i koga malo poštuju.¹⁴¹⁾ I Ahmed-aga mi Vas je opisao na najljepši način, da ste veoma obazrivi, da znate mnogo, da ste tako ljubazni, plemeniti i prijazni koliko se samo poželjeti može, da je zadovoljan što se dobro slažete sa kapidžibašom, ali da sitniji komadi zemlje ne bi morali zaustavljati poslove.¹⁴²⁾ Sve bi to trebalo uskoro završiti, jer sada kada ste stigli do Neretve,¹⁴³⁾ ne ostaje drugo nego

¹³³⁾Hamdija Kapidžić i Hamdija Kreševljaković, *Stari hercegovački gradovi*, Naše starine, II, Sarajevo, 1954. (Ljubinja). Oni pominju fotografiju Serdarevića kule u Rep. zavodu za zaštitu spomenika u Sarajevu. — H. Hajdarhodžić, *Trebinje i ostala Hercegovina u toku tz. Drugog morejskoga rata*, Naše more, XII/3-4., Dubrovnik, 1965. — HAD, Copia lettere, II, 127., 10. XI 1738. Pominju se Fetah-aga Serdarević, zet trebinjskoga Osman-age Resulbegovića, a zatim neki Dedo Serdarević u Veličanima, u Popovom polju.

¹³⁴⁾H. Kreševljaković, *Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini*, Naše starine IV, Sarajevo, 1954.

¹³⁵⁾Lujo Vojnović, *Zapisci plemenitoga gospodara Marina Marojice Kaboge, izvenrednog poslanika Republike dubrovačke na Carigradskom dvoru od 1706-1707.*, Dubrovnik, 1909.: »U 17 krenusmo iz Slanoga i poslije sedam sati i pol stigismo u Ljubinja, gdje su također razorene kuće u zadnjem prošlom ratu i zato spavasmu pod šatorima.« — H. Kreševljaković, *Ljubinja*, Enc. Jug., V, 568., tvrdi da se ovo mjesto prvi put pominje 1404.— HAD, Diversa notariae, II, 135., 22. II 1318. Sin nekoga Raduna iz Ljubinja unajmljuje se u Dubrovniku. Prema tome ono se pominje najmanje 100 godina ranije. I ZA OVO HERCEGOVAČKO NASELJE U POGLEDU JOS NEOBJAVLJENE GRAĐE VRIJEDI ISTO ŠTO I ZA MOSTAR.

¹³⁶⁾BUB, MM. Marsiljijev primjerak ovoga dokumenta u obliku snimke nalazi se u Arhivu ANUBiH-a.

¹³⁷⁾P. S., *Hercegovini*, Pom. enc., III, 298.

¹³⁸⁾Zvonimir Pasek, *Risan*, Pom. enc. VI, 655.

¹³⁹⁾H. Kreševljaković, *Kule*.

¹⁴⁰⁾Vidi bilješku br. 105.

¹⁴¹⁾Ibidem.

¹⁴²⁾Vidi bilješku br. 106.

¹⁴³⁾Ibidem.

da se obilježi granica ispod Hercegnovoga i iznad Risna. Pošto je on već u poodmaklim godinama, pritisnut bolešću, bilo bi mu drago vidjeti uspokojenu granicu i ovaj ga sadašnji nemir navodi da poželi mir. Ovi razni Turci, prvaci, razgovarahu na slavenskom jeziku o skali sa Halebićem; gdje bi trebalo da se otvori za karavane i trgovinu. U Dubrovniku?¹⁴⁴⁾ On im reče da bi trebalo. 'Kasnije su o tome još dugo razgovarali, pa rekoše kako bi mnogi voljeli da se ta skala otvori i u Gabeli¹⁴⁵⁾ i u Čitluku,¹⁴⁶⁾ pošto bi se tako trgovci suočavali sa manjim teškoćama, put bi im bio kraći i komodniji, trgovina zbog blizine bolja, a sol se lakše nabavljala.

Išao sam da se poklonim i kadiji,¹⁴⁷⁾ kako mi je Vaša Ekselencija naredila. On Vam uzvraća, odanom zahvalnošću, ljubazne pozdrave. Reče mi da Vas moram izvijestiti kako je preda nj na sugjenje bio išao jedan mletački podanik iz Cetine, koji se tamo nalazaše, zbog tužbe nekoga Dubrovčanina. Pošto nije mogao da ga ne zadrži zbog pravde, podstaknut divljenjem prema Vama i zbog zasluženoga obzira prema Vašoj Ekselenciji, odredio je poravnanje i time ga oslobodio zapljene.¹⁴⁸⁾

Općenito se pronosi glas u Turskoj, kako među uglednicima tako i u običnom narodu, da Car zbog insinucija mađarskog kralja, od Republike zahtijeva gradove Knin¹⁴⁹⁾ i Sinj¹⁵⁰⁾ s čvrstom namjerom da ih uzme na silu, ako mu ne budu dobrovoljno predati, pa da su već i naregjenja o sakupljanju vojske upućena. Iako ta općenito proširena vijest, izgleda, proizilazi iz želje Turaka da vide poremećen mir zbog svojih ciljeva, ipak mi pomenuti Halebić reče da u tome ima neka namjera pošto su ta mjesta nekada bila mađarska.¹⁵¹⁾ Isto tako mi i onaj trgovac iz Bosne, što smo ga susreli na putu a dolazio je iz Sarajeva,¹⁵²⁾ reče da se taj glas bio proširio i u onim krajevima, pa da se vjeruje kako nastaje pomutnja između Cara i Republike, tim prije što su bile stigle vijesti da je Car već uzeo jednu principovu tvrđavu,¹⁵³⁾ * čemu se Turci veoma vesele zbog nade da će iz tih nespo

¹⁴⁴⁾ Vidi bilješku br. 123.

¹⁴⁵⁾ Vego, o. c., 35. — Dušanka Kovačević, *Gradska naselja srednjovjekovne države*, Sarajevo, 1978., 45., 398.

¹⁴⁶⁾ Vego, o. c., 29. — Lorenzo Fondra, *Cittluch conquistato nel 1694 dai Veneti*, 1695.

¹⁴⁷⁾ Vidi bilješku br. 104.

¹⁴⁸⁾ U dubrovačkom Arhivu nema ni traga o tome.

¹⁴⁹⁾ S Gunjača, Knin, Enc. Jug., V, 266.: »U XIII vijeku Knin je kraljevski grad i u njemu zboruje herceg Bela s majkom kraljicom Marijom i hrvatskim feudalcima.«

¹⁵⁰⁾ Vidi bilješku br. 126.

¹⁵¹⁾ Vidi bilješku br. 149.

¹⁵²⁾ Ovaj podatak je karakterističan za prikupljanje i provjeravanje podataka za ovaj izvještaj, barem za jedan njihov dio.

¹⁵³⁾ Vidi bilješku br. 62. L. Fondra je zbog te tvrđave i događaja oko nje putovao u Beč. — ASV, PTM, 701/16., 12. VI 1699. Riječ je o Zvonigradu. Iz njega su Austrijanci istjerali Mlečane, a zatim ga zaposjeli. — Ivan Devčić, *Dvije tri o Zvonigradu u Lici*, Narodne novine, 61/1895., 210. — Stjepan Zlatović, *Topografske crteže od starohrvatskim županijama u Dalmaciji i o starim gradinama na kopnu od Velebita do Neretve*. Starohrvatska prosvjeta, 1/1895., 1., 10-15.; 2., 79-83.; 3., 138-145.; 4., 212-217.; 2/1896., 1., 14-17.; 87-90.; 3., 148-155.; 4., 217-224.; 3/1897., 1., 9-13.; 2., 60-63.; 3/4., 110-113. — BUB, MM. Crtež te tvrđave nalazi se u Marsiljijevoj ostavštini u Bolonji.

razuma izvući kakvu korist za sebe.¹⁵⁴⁾ Pomenuti me Bosanac još izvijesti da je kod Novoga Pazara bio napadnut dubrovački poslanik na Porti, a napala ga je jedna grupa Kuća. Međutim njegova ga je pratnja od pedeset ljudi, koja se žestoko oprla, spasila. U njoj je poginulo troje ljudi, a među napadačima osmorica.¹⁵⁵⁾ Taj poslanik je neki Bukija,¹⁵⁶⁾ a s njim je bio i jedan fratar.¹⁵⁷⁾ On treba na Porti da ostane sve dok se ne riješi pitanje skale i dok se ne vidi kako će odlaziti karavane i trgovina u Lazaret.¹⁵⁸⁾

Po odlasku iz Mostara, četiri milje od toga grada, vidio sam logor Redžep — paše Sečića, hercegovačkoga sandžaka,¹⁵⁹⁾ pod Blagajem.¹⁶⁰⁾ On je tamo došao, kako kažu, da izvede neke radove na tamošnjoj tvrđavi.¹⁶¹⁾

Bijasmo i u Počitelju,¹⁶²⁾ gdje smo se malo zadržali sa tamošnjim kapetanom.

Produživši dalje uvečer stigismo u Čitluk.¹⁶³⁾

Nakon odmora u tom naselju te noći, prevezosmo konje slijedećega jutra preko rijeke, pa uvečer stigismo u Dračeve¹⁶⁴⁾ u Popovu, knezu Milošu¹⁶⁵⁾ na konak. Tu sam tamošnje prvake našao veoma zbu

¹⁵⁴⁾ ASV, PTM, 701/26., Koljani, 24. VII 1699. i drugi izvještaji.

¹⁵⁵⁾ HAD, Consilium rogatorum, CXXXVI (1698-1700), 18. IV 1699. Odluka o izboru poslanika na Portu. — Pošto nijesu sačuvani izvještaji toga po slanika, nema ni vijesti o tome napadu.

¹⁵⁶⁾ HAD, Lettere e commissioni di Levante, LXVI, 70., 29. V 1699. Riječ je Vladislavu Sekondovom Bukiji.

¹⁵⁷⁾ HAD, Specchio, serija u kojoj su navedeni svi nosioci značajnijih javnih funkcija. Poslanici su obično sa sobom vodili jednoga fratra kada bi odlazili u Tursku.

¹⁵⁸⁾ L. S. Bukija je imenovan da ode u Carigrad, a Džanluka Gučetić u Travnik odnosno u Sarajevo zbog poslova oko zaostalog harača i s tim povezanoga pitanja karavanskoga prometa, što je obično završavao u Lazaretu.

¹⁵⁹⁾ H. Hajdarhodžić, *Hercegovačke porodice u XVIII vijeku*, GZM, nova serija, sv. XXXII (1977.), etnologija, Sarajevo, 1978., 110. i 180.

¹⁶⁰⁾ H. Kapidžić — H. Kreševljaković, Stari., 9. — F. Rački, *Prilozi*.. — E. Čelebija, II, 230.

¹⁶¹⁾ H. Kapidžić — H. Kreševljaković, o. c., 9. (trošak).

¹⁶²⁾ H. Kreševljaković, *Počitelj na Neretvi*, Sarajevo, 1933. — Dž. Celić, *Počitelj na Neretvi. Urbanističko-arhitektonska studija s osvrtom na problematiku održavanja*, Naše starine, Sarajevo, 1960. — E. Čelebija. II. 232. — H. Kreševljaković, *Kapetanije*.., 248. — I O POČITELJU POSTOJI VELIKA NEISKORIŠTENA GRAĐA KAO O MOSTARU I LJUBINJU.

¹⁶³⁾ Vidi bilješku br. 146.

¹⁶⁴⁾ Milenko S. Filipović i Ljubo Mićević, *Popovo u Hercegovini*, Naučno društvo BiH, XV/11, Sarajevo, 1959., 211.

¹⁶⁵⁾ Jozef Golabek, *Porodica jugoslavenskih Vojnovića*, Zapisi, 6/1932., X/4., 200-205.; 257-262. — HAD, Arhiv porodice Vojnović. — Historijski arhiv Hercegovini, Terminazioni, II 23. X 1701. — Ibidem, Političko upravni mletački arhiv, LIX, 43., 1. II 1691. Bartol Moro odlučuje o Milošu Vojnoviću, koji se — »proslavio jurišem na Hercegovini sa svojim narodom«, a prilikom opsade Bara — »on posla.. dvije 'iljade svojih ljudi na naše raspoloženje«. Danijel Dolfin određuje da se Milošu i njegovom bratu Savi daje mjesečno 20 zlatnika i dvije mjere beškota. — HAD, Prepiska, XVIII — 185 (2), 3350., 1. 2. I 1717., pa 5. I 1717. Miloš se nakon rata vratio u Popovo polje i učestvovao u drugoj okupaciji mletačkoj nakon 1714. — HAD, Diversa cancel-

njene i oni me preklinjahu da im istinito ispričam o graničnim poslovima¹⁶⁶⁾ hoće li ovi krajevi ostati principi, kao što su sada, ili će biti vraćeni Turčinu. Ja sam se postarao kako sam najbolje umio da ih umirim i da ublažim njihovu zabrinutost rekavši im da neće biti napušteni i da će im se pomoći, ali da se ne zna čak ni to kako će se događaji razvijati.¹⁶⁷⁾

Slijedećega dana (21.) krenusmo, pa prešavši preko Carine stigismo u 20 sati u dubrovački lazaret.¹⁶⁸⁾

Tamošnja vlada je odmah uputila svoga dragomana¹⁶⁹⁾ da Ahmed-agi izrazi radost zbog njegovog sretnoga dolaska¹⁷⁰⁾ i da mu istovremeno kaže kako su ona gospoda u Vijeću, ali da bi ga ipak odmah primila ako bi on to htio. Ahmed-aga im je odgovorio da mu je potreban odmor pošto je umoran nakon ovako dugačkog i zamornog puta, a da će sutra doći i potražiti ih.¹⁷¹⁾ Slijedećega jutra pomenuti aga ode u Grad sa dva druga Turčina. Otpratio ih je dragoman sa dva momka iz saniteta¹⁷²⁾ pošto još nije bio dobio dozvolu o slobodnom kretanju (vjerujem, zbog nekakva političkog obzira). Sa sobom je ponio jedno pismo za koje mi je kazao da je ono što ga je kapidžija napisao toj gospodi.¹⁷³⁾ Ne proteče mnogo do njegovoga povratka, a poslije ručka se pojaviše dva plemića, koja su bila posebno upućena da se sastanu sa agom.¹⁷⁴⁾ Rekoše mu da se ona vlada smatra veoma obaveznom zbog njegove i kapidžijine pažnje i srdačnosti, da bi se zbog njihove ljubavi obeznanili, da sve povjeravaju sultanovoj zaštiti, a da su zbog pretrpljenih nevolja i znatnih šteta, pa nepravedno u ovome ratu doživljenih pogrda pali u takvu bijedu da su zbog toga bili dostojni milostiva sažaljenja, ako već neće biti tretirani s onom plemenitošću što je traže njihove zasluge. Nakon toga nastaviše da razgovaraju o graničnim poslovima i u njima se pobrinuše da Ahmed-agu obavijeste da se poslovi u Dalmaciji obustave dok ne stignu odgovori i dok se ne upotrebi sve moguće s njihove strane da se kapidžija nagovori na dolazak u ovaj kraj¹⁷⁵⁾ zbog okončavanja ovoga posla na način kako to odgovara njihovim interesima, tj. dok se ova njihova zemlja ne spoji sa turskom, dok se ne oslobodi prolaz i ne uspostavi sigurnost za karavane, pa dok se napokon ne uvede skala.¹⁷⁶⁾ Međutim bi im odgovoreno kako je to teško, dapače nemoguće ostvariti pošto se ne mogu napustiti već zauzeti krajevi.¹⁷⁷⁾

lariae, XXII, 12, 29. X 1369. Porodica Vojnović, pa baš Miloš Vojnović u Popovu polju pominje se, eto, već u XIV vijeku. — Grimani nekoliko puta upozorava Senat na delegacije iz Popova polja, koje su tražile da se razjasni položaj tamošnjega stanovništva u odnosu prema Turcima.

¹⁶⁶⁾ H. Hajdarhodžić, Prilog proučavanja prilika u Popovu polju početkom 18. vijeka, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, IX/I, Sarajevo, 1973. Nakon razgraničenja, čim su se povukli Mlečani, započelo je sakupljanje »glavine«, što je izazvalo bunu, koju su turske vlasti surovo gušile. Po jednom dubrovačkom dokumentu, rušili su sve kuće čija je visina prelazila dva koraka.

¹⁶⁷⁾ Vidi bilješku br. 165.

¹⁶⁸⁾ Vidi bilješku br. 102.

¹⁶⁹⁾ Luka Lučić.

¹⁷⁰⁾ Vidi bilješku br. 102.

¹⁷¹⁻¹⁷⁹⁾ Ibidem.

Sutradan je pomenuti aga opet otišao u grad otpraćen kao i ranije, a kada se vratio pokaza mi jedno pismo¹⁷⁸⁾ na kraljevskom papiru savijeno u obliku dukala, s kraja na kraj omotano u malo papira i zapečaćeno pečatom tamošnje vlade. Rekao mi je da je to odgovor one Gospode. Opazio sam da je adresirano čiricilom na Svijetloga, Plemenitoga, svake hvale vrijednoga i časnoga Gospodina Osman-agu, kapidžibašu, komesara. Ahmed-aga mi se kasnije žalio na onu Gospodu govoreći da su teški, nezahvalni i da ne znaju uzvratiti primljena dobročinstva. Ja nijesam pokazivao otvorenu radoznalost kako ne bih izazivao sumnju, ali po onom što sam uspio saznati uz oprez ovaj aga je upućen formalno zbog sakupljanja informacija o dubrovačkim interesima a stvarno da od ove vlade traži kakav novčani doprinos¹⁷⁹⁾ i ostalo, jer se sve ne može moliti od njihova (tj. turskog — HH) graničnog stanovništva, a kako se radi i o dubrovačkom osobitom interesu, trebalo bi da i oni nečim doprinesu i da moraju misliti na vrijednu pomoć što im je pružena. Odgovorili su da su veoma obavezni zbog njihove srdačnosti povjeravajući se njihovoj zaštiti, pa opisujući svoje siromaštvo molili su agu da misli na taj njihov sadašnji položaj. Što im ne dozvoljava da gornje priznaju onako kako bi voljeli i kako bi trebalo. Zaključili su da će kapidžiju, kada dođe na Carinu, kako sam reče, na to sada principovo zemljište,¹⁸⁰⁾ pa kad ujedini njihovu teritoriju sa turskom otvorivši tako put i osiguravši tranzit za trgovinu i za karavane, na tom će ga mjestu čekati dvojica od one gospode i prilikom toga susreta s njim daće onaj prilog što bude moguć kao znak zahvalnosti one vlade.¹⁸¹⁾ Malo zatim su pomenutom Ahmed-agi darovali 30 cekina u zlatu,¹⁸²⁾ a dvojici njegovih pratilaca svakom po 4 ista takva cekina, ali kada su svi pokazali prezrenje prema tako malenom daru i kada su odbili da ga prime, Ahmed-agi su odmah donijeli dvije peče svile na poklon,¹⁸³⁾ vjerujem one iz Damaska, ali su i pored toga otputovali nezadovoljni.

Ja sam na svakom koraku i prilikom svakog razgovora bio pažljiv, a ono što ja nijesam mogao razumjeti pobrinuo sam se da saznam od jednog mog kaplara, što sam sa bio sa sobom poveo zbog njegovog znanja turskog jezika.¹⁸⁴⁾ Inače za vrijeme ovoga kratkog boravka ništa nam nije nedostajalo i svega je bilo u izobilju, kako za nas tako i za naše konje.

Dana 25. otputovasmo iz Dubrovnika zbog povratka natrag i uvečer stigismo u Dračevo, pa držeći se gornje ceste sutradan stigismo u Stolac.¹⁸⁵⁾ I tu ostasmo te noći.

¹⁸⁰⁾ H. Hajdarhodžić, *Neki podaci o stanju na dubrovačko-hercegovačkoj granici poslije Karlovačkoga mira*, Glasnik Arhiva i Društava arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, VII — 1967., 267. Na Carini je bila mletačka posada. To je današnja Ivaniča.

¹⁸¹⁾ Vidi bilješku br. 170.

¹⁸²⁾ Ibidem.

¹⁸³⁾ Ibidem.

¹⁸⁴⁾ U Longovom izvještaju nema vijesti koje bi označio kao podatke što mu ih je dao taj kaplar.

¹⁸⁵⁾ HAD, *Diversa notariae*, III, 111., 15. II 1319. Dobraj Stanislavić, Radihna Obradović, Uroslav Šija, Obrad Krisanović, Milan Ljepopelić, Milan Bratoslavić, Radonja Utolović i Nikola Obradović, svi — »is Štoza« sklapaju

Iz Stoca predosmo u Čitluk, a odatle u Mostar smjestivši se kod predašnjega Osman-age Halebića.

On mi je ispričao da je prošao kurir iz Carigrada kapidžiji sa odgovorom, čiji sadržaj nijesu saznali. Dođe i kadija, koji me ponovo podsjeti da se u njegovo ime poklonim Vašoj Ekselenciji i da joj prenesem odani pozdrav. Pošto se vratio kurir sa odgovorima, doći će kada se nastave poslovi oko razgraničenja za nekoliko dana,¹⁸⁶⁾ da se ponovo sastane sa kapidžijom, kome je po Ahmed-agi uputio jedan svežanj pisama. Pomenuti Halebić mi u jednom razgovoru reče da vjeruje kako je odobren jedan sat hoda prave linije oko nekih tvrđava ali ne oko svih. To se ne može primijeniti, pored ostalih, ni u pogledu Čitluka zbog blizine Počitelja.¹⁸⁷⁾ On mi također reče da Car insistira u namjeri da mu se predaju neka mjesta i da će na svaki način nastojati dokopati se kakva posjeda u blizini, ali da mi pravo kaže Turci time ne bi bili zadovoljni najprije zbog toga da na granici ne bi imali nemirnu čeljad, a zatim i zbog drugih različitih razloga.¹⁸⁸⁾

U Mostar je bilo stiglo naređenje paše Sečića, koga sam i na povratku vidio gdje logoruje na predašnjem mjestu, da tamošnji neferi dođu u Blagaj zbog zemljanih radova u kuli i oko nje nakon što ju je on obnovio.¹⁸⁹⁾

Iz Mostara otputovasmo 29. i u Blato stigosmo uvečer.

Slijedećega jutra produžismo prema Imotskom, gdje konačismo, a onda prema Radobolji.¹⁹⁰⁾ I napokon, prvoga u mjesecu predvečer stigosmo pod Sinj. Tu dobih obavještenje da je Vaša Ekselencija otišla sa kapidžijom prema Popinama¹⁹¹⁾ zbog sastanka sa carskim komesarom.¹⁹²⁾

Nastavismo put, pa sitgosmo u Vrliku.¹⁹³⁾

Međutim konji zbog napora na dugu i tešku putu nijesu mogli dalje, a naročito oni pod dvojicom Turaka iz agine družine, pa zato oni uz njegov pristanak odlučise da ne idu dalje za dva tri dana dok im se ti konji ne odmore i ne osnaže. Vrličkom upravitelju sam pre

ugovor o prodaji jednoga magarca sa ždrebetom. — HAD, *Diversa notariae*, XX, 249., 31. V 1436. Vukmir Gojaković, »de Stolz de Vidouo poglie« stupa na zanat (7 godina) kod protomagistra arsenala u Dubrovniku. — Ako za prvi podatak s početka XIV vijeka nije sasvim jasno je li riječ o Stocu kod Gacka ili o onom u Vidovu polju, za ovaj drugi u tom pogledu nema nikakve sumnje. — I ZA STOLAC VRIJEDI U POGLEDU NEOBJAVLJENE GRAĐE ŠTO I ZA MOSTAR, LJUBINJE I OSTALA NASELJA U HERCEGOVINI.

¹⁸⁶⁾ čisti su bili poduži prekidi u poslovima oko razgraničenja, kao što se vidi iz dubrovačkih dokumenata.

¹⁸⁷⁾ Vidi bilješku br. 94.

¹⁸⁸⁾ Podrobnije informacije o tome nijesam mogao naći ni u dubrovačkim ni u mletačkim dokumentima. Možda je riječ o nastojanju Austrije da zauzme neke dijelove Hercegovine.

¹⁸⁹⁾ Vidi bilješku br. 161.

¹⁹⁰⁾ Možda Radobolja?

¹⁹¹⁾ Popine su selo u Vrlici.

¹⁹²⁾ Tj. Marsilji.

¹⁹³⁾ Danas selo Cetina.

poručio da im kasnije pronađe jednoga vodiča što bi ih odveo do onoga mjesta gdje bude Vaša Ekselencija sa kapidžijom.

Sinoć stigosmo u Golubić¹⁹⁴⁾ sa agom i ostalima, a odatle evo me opet na poslu Vašoj Ekselenciji.

Na ovom putu sam razumio da je pomenuti Ahmed-aga razborit i mudar čovjek, koji je sa mnom ljubazno i lijepo postupao kao što je to bilo na cijelom turskom tlu. Nikada mi nije govorio ni o čemu što se ticalo graničnih poslova osim jednom kada mi reče da bi poslovi zbog dobrih odnosa Vaše Ekselencije mogli biti obavljeni veoma dobro, u odgovarajućem roku i na vrijeme kada pomenuti kapidžija ne bi bio ograničen ovlaštenjima, što se ne mogu proširiti na sve.

Eto toliko uz moj duboki poklon na znanje poštovano Vaše Ekselencije, kojoj sa potpunim poštovanjem i uvažavanjem ljubim skute... Popine, 4. avgusta 1699.

Džovanantonio Longo¹⁹⁵⁾

¹⁹⁴⁾ Golubić je selo u Vrlici.

¹⁹⁵⁾ ASV, PTM, 701/31., Popine, 6. VIII 1699., prilog. Taj dokumenat je Grimani popratio riječima pohvale ističući kako je »kapetan« Longo savjesno obavio svoju dužnost i prikupio informacije po glasovima što se čuju na području gdje je bio.

SUMMARY

The Ottoman Empire on one side and Austria joined by Venice on the other got fed up with the mutual war lasting for fifteen years (1683-1699) and made efforts to make peace and establish firm borders. The Republic of Dubrovnik as well as some other European countries such as England, for example, were also interested in that peace. Each of the parties tried to come to the best terms. The Ottoman Empire wanted to retain as many occupied territories as possible, Austria to expand its borders, Venice aimed at new territories and the Republic of Dubrovnik to maintain the priority in the trade with neighbouring countries. All of them wanted to have as safe borders as possible.

Therefore, all the parties tried to have the information about the political situation in the warring countries and sent their devotees to the territories which were to be the subject of the future parleys to gather the data about the situation there, about the preferences of the population etc., and send them back to their governments. The secret agents were also recruited from the countries that had to be negotiated about.

This paper deals with all that in detail on the basis of the archive material and the respective literature.